

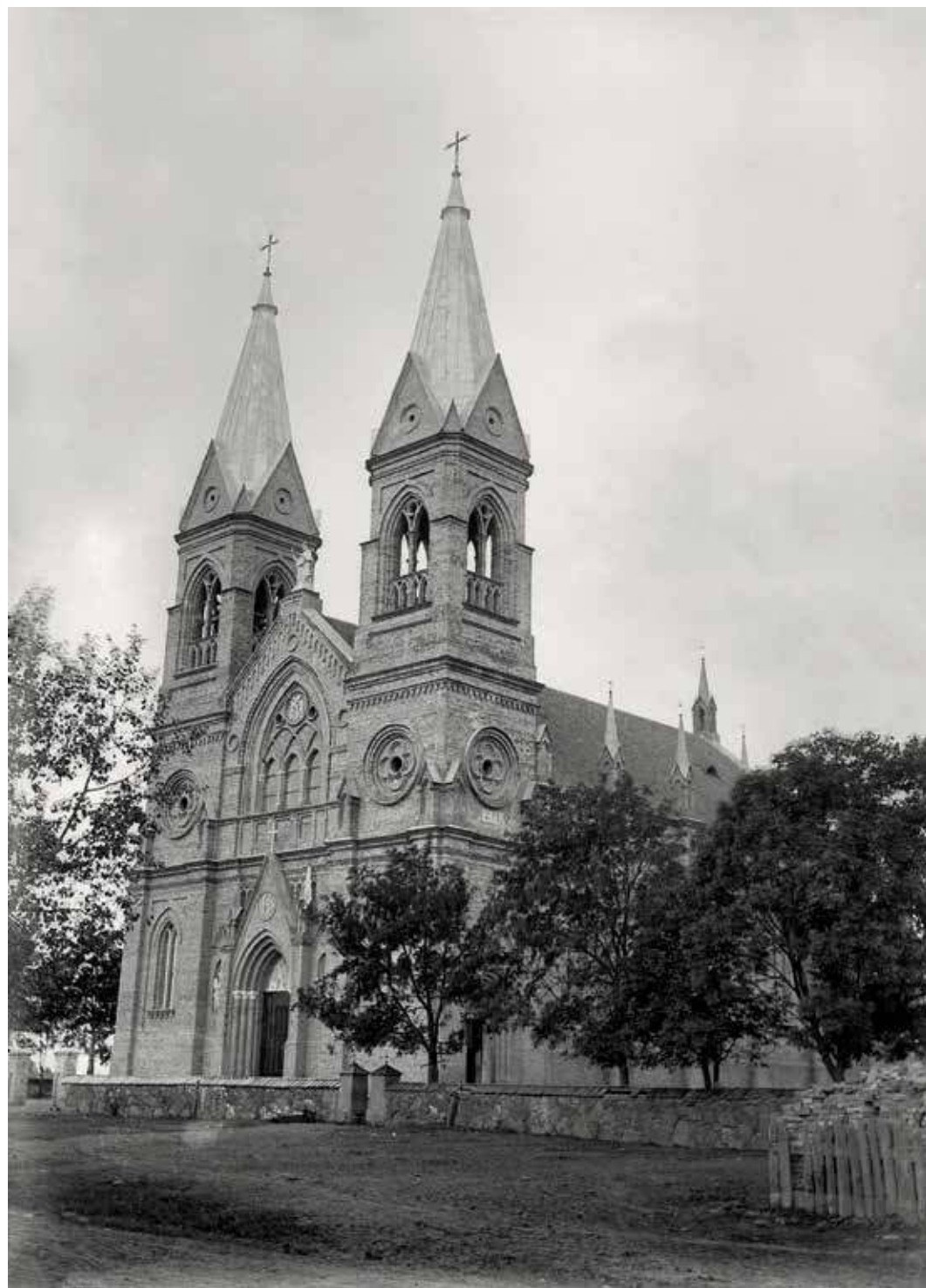
Epochos permainų atspindžiai Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios XX a. pr. dekore

Straipsnyje pirmą kartą nuosekliai analizuojamas dabartinės mūrinės Krekenavos bazilikos¹ pirminis XX a. pradžios eksterjero ir interjero dekoras. Vykdamas šį tikslą nustatomi, koreguojami ir pildomi duomenys apie jo sukūrimo procesą, kūrėjus; analizuojami dekoruoti sandai, jų raiška ir prasmės. Dėmesys telkiamas į dailės sričiai priskiriamą dekorą, grynai architektūriniai pastato apdailos elementai minimi tik kontekstiškai. Straipsnyje apsiribojama originaliais žinomų autorių Krekenavos bažnyčios dekoru objektais, o tiptiesieji tik išvardijami arba, esant reikalui, trumpai pristatomi.

XIX a. pab.–XX a. pr. katalikiškosios sakralinės architektūros, dailės ir visuomeninio gyvenimo Lietuvoje kontekstai atskirai nenagrinėjami, bet jie turimi omenyje, kaip ir tai, kad aptariamas dekoras sukurtas bažnyčiai, kurioje nuo XVII a. I p. pagerbiamas stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos paveikslas.²

Reikšminiai žodžiai: Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia (mažoji bazilika), eksterjero dekoras, interjero dekoras, Hipolitas Kasjanas Marczewskis, Janas Heurichas, Romanas Alekna-Švoinickis, Aleksandras Zaborskis

Istorizmo stiliaus Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios (1 pav.³), pastatytos 1896–1901 m., išorę skulptūrinis dekoras puošia beveik vien pagrindinio – rytų fasado – vidurinėje vertikalojoje juostoje (2 pav.). Gausiausia jo – perspektyvinio portalo zonoje. Pseudotriforinės struktūros portalą su timpane įkomponuotu Gerojo Ganytojo reljefu iš šonų apglaudžia smailiomis arkomis įrėmintos nišos su apaštalu (jų identifikacijos klausimas aptariamas toliau) statulomis. Šie kūriniai su kitais lipdytiniais portalo elementais – puskolonių kapiteliais, Jėzaus Vardo ženklų skyde ir kryžiumi virš jo – sudaro trikampę kompoziciją. Antrajame tarpsnyje, arkinėje nišoje, yra triforinis langas su jį rėminančiais piliastrais ir žvaigždžių nimbu vainikuotas Marijos vardaženklis, o dar aukš-

2. Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bazilikos fasado fragmentas.
Rimvydo Derkinčio nuotr., 2021

↑ 1. Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. Adomo Daukšos nuotr.,
1904. Kaišiadorių muziejus, KSM 2508/108. © KSM / Lietuvos nacionalinis muziejus

3. Kremenavos bazilikos vidus. Vaizdas į vargonų chorą. Rimvydo Derkinčio nuotr., 2021

čiau, virš skydo, iškelta Švč. Mergelės statula. Pagrindinio fasado dulsvai gelsvo smiltainio statulos ir kitas – gipsinis – dekoras iš plytinių sienų ir jų architektūrinių elementų išskirtas medžiagomis ir jų atspalviais (kurį laiką iki 2021 m. restauravimo spalvų kontrastas buvo ryškesnis, nes visas skulptūrinis dekoras buvo nubaltintas). Dekorą papildo juosvos ąžuolinės durys; jų medžiaga, tamsi spalva ir drožiniai yra tarsi kukli nuoroda į medinės interjero įrangos ansamblio stilių. Šoniniuose fasaduose yra netgi puošnesnės durys, šiauriniame – virš įėjimo, bokšto sienoje, esti apskritimas su statybos pabaigos ir pašventinimo data – „1901“. Vakariniame fasade, ant apsidės galinės sienos, nišoje, kabo medinis kryžius su polichromuota betone Nukryžiuotojo skulptūra.

Interjero dekoras apima sienų puošybą ir meninę įrangą. Skulptūrinį sienų dekorą sudaro reljefiniai gipso lipdiniai: augaliniai, simboliniai

motyvai ir tipinės neogotikinės architektūros puošmenos. Dekoras išdėstytas sienų ir atramų sandūros su skliautais (frizo) juostoje, taip pat presbiterijos šonuose ir priešingame – rytiniame gale (sudaro zakristijų ir prieangių portalų archivolčius, puošia emporų ir vargonų choro parapetus, chorą remiančią sieną) (3 pav.). Ryškiausi, lakuoto ažuolo spalva, gausia ornamentika, auksuotomis detalėmis ir spalvingais šventųjų atvaizdais išsiskiriantys šventovės vidaus erdvės prasminiai ir meniniai akcentai yra trys altoriai ir sakykla. Straipsnyje analizuojamas tik unikalus, anksčiausias ir prasmėmis su eksterjero ir interjero sienų skulptūriniu dekoru susijęs didysis altorius. Neogotikos bruožais, medžiaga ir spalva su juo dera šoninių navų galuose stovintys dar du altoriai ir Evangelijos pusėje, prie pilioriaus, įrengta sakykla. Ribojant straipsnio ir jo užduočių apimtį toliau pateikiami tik pastarųjų sukūrimo duomenys ir bendriausia charakteristika, o sandara, raiška ir juose įkomponuoti atvaizdai neapartariami, kaip ir likusieji interjero neogotikinio dekoro ansamblio sandai (krikštykla, vargonai klausyklos, suolai, Kryžiaus kelio stotys ir kt.).⁴

Krekenavos bažnyčios ir jos dekoro ištirtumas

Pagrindiniai dabartinės Krekenavos Švč. Mergelės Marijos bažnyčios statybos faktai skelbti įvairaus pobūdžio literatūroje⁵, bet plačiai aptartos tik leidimo statyti šią šventovę gavimo peripetijos⁶. Nedaug rašyta ir apie pastato architektūrą bei jo dekorą. Jurgis Gimbutas Krekenavos bažnyčią pavadino gotikos bruožų turinčiu eklektišku statiniu, paminėjo plačią pagrindinio fasado antrojo tarpsnio arką, bokštų rozetes, šoninių fasadų pinaklius ir tinkuotų vidaus sienų karnizus puošiančius (neįvardytus)

⁴ Straipsnyje 1910–2021 m. Krekenavos bažnyčios vidaus dekorą papildę objektai ir kūrinių vietų pakeitimai neapartariami. Diduma pokyčių įvykdyta 2017–2021 m., atliekant Krekenavos bazilikos ansamblio tvarkybos (projekto vadovė Asta Prikockienė) ir bazilikos pastato skulptūrinio ir architektūrinio dekoro konservavimo ir restauravimo darbus (darbų programą parengė Marijus Rimkevičius) bei atnaujinant bazilikos ikonografinę programą (pakeičiant ir sukeičiant kai kuriuos šoninių altorių kūrinius ir pan.).

⁵ Misius, Šinkūnas (1993), 264–265; Spudas (1998) 291–292; Miškinis (2004), 277.

⁶ Stankevičienė (2019), 129–142.

ornamentus.⁷ Algė Jankevičienė nurodė, kad bažnyčios išorėje gotikos bruožai dominuoja, bet pastebima ir romaninio stiliaus atšvaitų, orderinės architektūros elementų; iš Ustino Golinevičiaus suprojektuotų šventovių šis eklektiškas pastatas išsiskiria dydžiu; jo eksterjeras pasižymi gal kiek neskoninga detalių gausa, o neogotikinis interjeras – vieningesnis.⁸ Šios tyrėjos skelbti duomenys apie interjero puošybos kūrėjus aptariami toliau, nagrinėjant dekorą. Jie ir kiti archyviniai bei publikuoti šaltiniai, literatūra ir ikonografinė medžiaga, susiję su Krekenavos bažnyčios dekoru, analizuojami dėstomojoje straipsnio dalyje ir pateikiami jos išnašose. Kaip svarbiausi paminėtini: žinių apie šventovės vidaus dekorą ir jo kūrėją suteikiantis lenkiško architektūros žurnalo 1926 m. numeris, ypač vienas jo straipsnių⁹, taip pat Astos Giniūnienės skelbta medžiaga apie fasado skulptūros kūrinius¹⁰ (ji ir kiti autoriai yra pristatę ir šventovėje saugomus toliau minimo tapytojo Romano Aleknos-Švoinickio paveikslus¹¹).

Pirmą kartą kompleksškai Krekenavos šventovės XX a. pr. dekorą analizuojančiame straipsnyje nagrinėjama pastato projekto autorystės ir dekoru numatymo jame problemos; eksterjero skulptūros kūriniai; interjero sienų dekoras ir didysis altorius. Tikslinami ir pateikiami nauji duomenys apie dekoru autorius, sukūrimo laiką, atlikėjus, pateikiama svarstymų apie galimus užsakovus. Aptariant dekoru sandus ieškoma jų pirmavaizdžių ar sumanymui reikšmės turėjusių kitų įkvėpimo šaltinių, dėmesys telkiamas į kūrinių ir kitų dekoru objektų prasmes ir jų formuojamą idėjų lauką, sudarantį bažnyčios ikonografinės programos branduolį.

Bažnyčios projekto ir jo realizavimo problemos

1882 m. rudenį Krekenavos parapijiečiams nusprendus statyti naują šventovę, buvo kreiptasi į Kauno gubernijos valdybos Statybos skyrių ir papra-

⁷ Kviklys (1984), 200–201. Šiame leidinyje Bronius Kviklys panaudojo Jurgio Gimbuto pateiktus bažnyčių pastatų aprašus.

⁸ Jankevičienė (2000), 239, 263–265, 401.

⁹ *Architektura i Budownictwo* (1926); Noakowski (1926), 3–16.

¹⁰ Giniūnienė (2010), 180–181; Giniūnienė (2015), 200.

¹¹ Kūriniai pristatyti bažnyčių dailės Lietuvoje (Smilingytė-Žeimienė (2009), 63) arba dailininko kūrybos (Gasiūnas, Širkaitė (2012), 399; Giniūnienė (2015), 198–199) kontekstuose.

šyta parengti mūrinės šios vietos bažnyčios projektą ir sąmatą; to imtasi tik po šešerių metų.¹² 1888 m. sausio 22 d. „architektui Golinevičiui“ už Krekenavos šventovės „plano“ parengimą išmokėtas 130 Rub avansas, vėliau dar 170 Rub¹³, o tų metų spalio 10 d. du projekto egzempliorius ir 22 000 Rub sąmatą klebonas Pranciškus Žukauskas¹⁴ išsiuntė Telšių vyskupijos Dvasinei konsistorijai ir paprašė leidimo pradėti statyti¹⁵. Tad Kauno gubernijos architektas Ustinas Golinevičius (1829–1894) tikrai parengė Krekenavos bažnyčios projektą, tačiau jis dar neaptiktas. Bažnyčia netgi pradėta mūryti jau po architekto mirties – 1896 m., o pašventinta (ne visai baigus įrengti ir papuošti) 1901 m.¹⁶

Ar statyta nuosekliai laikantis 1888 m. projekto? Tuo abejoti skatina keli dalykai. Vienas jų – pastebimi Krekenavos šventovės ir pagal U. Golinevičiaus projektus pastatytų bažnyčių (dvibokščių: Panevėžio Šv. Petro ir Pauliaus, Pasvalio, Dusetų, Ylakių, Užpalių ir vienbokštės – Karsakiškio) skirtumai. Beveik visų šių planais ir tūriais panašių pastatų pagrindinis korpusas ir vidaus erdvė – žemesni už Krekenavos šventovės. Ir tinkuotų bažnyčių su dominuojančiais romaninio stiliaus bruožais, ir raudonų plytų neogotikinių šventovių eksterjerai santūresni už gelsvai rusvų plytų¹⁷ Krekenavos bažnyčios išorę; jose nėra skulptūrinio dekoro, išskyrus lipdytus atramų kapitelius. Pasvalio, Dusetų bažnyčiose stovi iš senesnių perkelti altoriai, Panevėžio, Užpalių šventovės naujais įrenginiais

¹² Witort (1896), 347–348; Stankevičienė (2019), 22.

¹³ Krekenavos bažnyčios aukotojų sąrašas, pajamų ir išlaidų apskaita, 1851–1921 m., Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 3003, ap. 12, b. 111, l. 17, publikuojama: <https://eais.archyvai.lt/repo-ext/view/267812552>.

¹⁴ Kun. Pranciškus Žukauskas (1848–1901) Krekenavos bažnyčioje klebonavo 1886–1901 m., iki mirties.

¹⁵ Krekenavos klebono P. Žukausko raportas, 1888 10 10, ir Telšių dvasinės konsistorijos raportas, 1888 11 24, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2326, l. 1–3.

¹⁶ Misius, Šinkūnas (1993), 264–265 (statybos baigimo data nurodyta 1902 m.); Jankevičienė (2000), 263–265; Miškinis (2004), 277. 1896 m. vasario mėn. Kauno gubernatorius grąžino kadaise jo įstaigai kartu su prašymu leisti statyti įteiktus brėžinius (Witort (1896), 357; Stankevičienė (2019), 18, 28–29), o pamatai pašventinti per tų metų Antanines (Krekenavos bažnyčios inventorių, 1907 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 380, l. 1).

¹⁷ Jų spalva priklausė nuo plytomis išdegti naudoto vietinio molio. 15.000 plytų išdegti ir akmenų suvežta jau 1894 m.: Krakų dekanato vizitacijos ataskaita, 1894 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2486, l. 81.

papuoštos vėliau nei pastatytos ir nežinoma, ar U. Golinevičius apskritai rengė bažnyčių (taip pat ir Krekenavos) vidaus įrenginių projektus¹⁸.

Abejones, ar Krekenavos šventovės 1888 m. projektas buvo (tiksliai arba išvis) įgyvendintas, sutvirtina faktas, kad ir kitur, kur bažnyčios mūrytos po U. Golinevičiaus mirties, šio architekto projektų atsisakyta arba jie perdaryti. Pagal naujesnius projektus pastatytos Gruzdžių (darbus prižiūrint Nikolajui Andrejevui)¹⁹ ir Meškuičių bažnyčios. Antroji, suprojektuota Piotro Serbinovičiaus (1865–?), šio tyrimo kontekste įsidėmėtina dėl fasadą papuošusių skulptūrų (šv. apaštalų Petro ir Pauliaus abipus durų ir Marijos viršuje) bei kitų lipdinių.²⁰ Joje, kaip ir Gruzdžių, Krekenavos šventovėse, plytų mūras derintas su šviesiu skulptūriniu dekoru ir tinkuota architektūrine puošyba. Pasak A. Jankevičienės, tinkuoto dekoru akcentus mėgo ne vieną bažnyčią Lietuvoje, galbūt ir gruzdiškę suprojektavęs Karlas Eduardas Strandmannas (1867–?).²¹ Teigta, kad ir Skirsnemunės bažnyčia statyta pagal naują N. Andrejevo projektą²², tačiau kiti duomenys rodo, kad N. Andrejevas jos 1892 m. U. Golinevičiaus parengtą projektą tik pakoregavo („perdarė“)²³. Gal panašiai nutiko ir statant Krekenavos bažnyčią? Apie galimas korekcijas spėlioti leistų kad ir jos skulptūrinio dekoru įkomponavimas: pagrindiniame fasade dekoras

¹⁸ Kiti architektai pateikdavo ir altorių, kitų įrenginių projektus, pavyzdžiui, Žemių bažnyčios altorių projektą 1907 m. parengė jos architektas Vaclovas Michnevičius; žr. Giniūnienė (2014), 150–152.

¹⁹ Nikolajus Andrejevas (1856–po 1917) pakeitė Ustiną Golinevičių ir 1894–1911 m. ėjo Kaukazo gubernijos inžinieriaus pareigas. Gruzdžių Švč. Trejybės bažnyčios projektą U. Golinevičius parengė 1892–1893 m., o jo braižui neįprastai išlakaus fasado šventovė pastatyta 1897–1898 m.; Butvilaitė (2018), 219–220.

²⁰ Meškuičių Šv. vyskupo Stanislovo bažnyčios projektą, nenumatydamas skulptūrinio dekoru, U. Golinevičius parengė 1891 m., o dabartinė bažnyčia 1897 m. pastatyta pagal tų metų pradžioje parvirtintą naują Piotro Serbinovičiaus parengtą projektą ir jau 1898 m. papuošta statulomis ir reljefais; žr. Slaminskienė (2022), 100–116.

²¹ Jankevičienė (2000), 250–255.

²² *Ibid.*, 263, 265.

²³ Skirsnemunės parapijos bažnyčia pastatyta 1897–1903 m., už jos projektą 1892 11 30 U. Golinevičiui sumokėta 350 Rub, bet tik 1897 m. mokėta už bažnyčios pamatus, o 1898 09 29 Nikolajui Andrejevui už brėžinius ir sąmatas: Skirsnemunės bažnyčios pajamų ir išlaidų knyga, aukotojų sąrašai, 1896–1904 m., LVIA, f. 3002, ap. 24, b. 45, l. 29, publikuojama: <https://eais.archyvai.lt/repo-ext/view/267777848>.

logiškai įpintas į architektūrinę struktūrą, bet šis fasadas visai įsivaizduojamas ir be skulptūrų.

Ar statant Krekenavos bažnyčią buvo įgyvendintas originalus U. Golinevičiaus, nors kažkieno perdarytas, ar net kito asmens naujai parengtas²⁴ projektas, išsiaiškinti nepavyko. Nors tai šalutinis tyrimo uždavinys, jį išsprendus būtų sužinota, ar pirminiame projekte sienų, ypač lauko, dekoras ir jo išdėstymo vietos jau buvo numatyti, ar tokių puošybos idėjų kilo statybos metu. Tad šiame straipsnyje apie tai tebus pateikiama hipotetinių išvadų.

Eksterjero skulptūrinis dekoras

Data ir autorius. 1902 m. skelbta, kad Krekenavos bažnyčią pastatęs klebonas P. Žukauskas jau buvo sukaupęs lėšas vidaus sienoms nutinkuoti ir durims, langams pagaminti, bet kai jis 1901 m. sausio 21 d. mirė, naujasis klebonas Boleslovas Baronas²⁵ pasistengė, kad pirmtako „planas būtų įgyvendintas su visomis detalėmis“, ir kai buvo „pabaigtos vidaus sienos ir betono grindys“ Krakių dekanas kun. Jonas Navickas²⁶ bažnyčią pašventino per jos globėjų Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado šventę – 1901 m. spalio 28 d., ir tuomet į ją iškilmingai pernešti Švč. Sakramentas ir stebuklingasis Švč. Mergelės Marijos paveikslas²⁷. Tų metų pabaigoje dekanas J. Navickas paminėjo šventovės vidaus gipsatūras ir fasado puošmenas: „raižytas“ ažuolo masyvo duris, „skulptoriaus Marčevskio iš Kelcų marmuro padarytą“ Dievo Motinos statulą tarp bokštų, „šventųjų

²⁴ Dar teigta (Bočiulytė, Juknevičius (1995) 8–9), kad 1896 m. pradėtą statyti bažnyčią suprojektavo rygietis Florianas Viganovskis (Florians fon Viganovskis, Floryan von Wýganowski, 1845–1914), bet tai neargumentuota, o ir F. Viganovskio projektuotų šventovių architektūrinė raiška kitokia nei Krekenavos bažnyčios.

²⁵ Kun. Boleslovas Baronas (1848–1941) Krekenavos bažnyčioje klebonavo 1901 ir dar 1923–1941 m., iki mirties.

²⁶ Kun. Jonas Navickas (Navakas, Novickis, 1864–1941) Josvainiuose klebonavo ir Krakių dekanu buvo 1899–1909 m., vėliau (1924–1941) – ilgametis Vieکشnių klebonas ir dekanas, nuo 1928 m. – Telšių kanauninkas.

²⁷ Derski (1902), 573–574; Krekenavos bažnyčios inventorių, 1907 m. LVIA, f. 669, ap. 2, b. 380, l. 1.

Onos, Simono ir Judo figūras“ abipus didžiųjų durų bei lipdytą Išganytojo su besimeldžiančiais lietuviais atvaizdą virš jų.²⁸ Dekanas, rašydamas apie neegzistavusią šv. Onos figūrą ir marmurą, suklydo. Vis dėlto jo teiginiai ir 1902 m. publikacija liudija, kad jau 1900 m. baigtos sumūryti ir uždengtos bažnyčios įrengimo darbai vykdyti iki kitų metų spalio pabaigos. Sudėta durys, langai, išgrįstas, nutinkuotas ir lipdiniais papuoštas vidus. Tuomet ir fasadą jau puošė skulptūrinis dekoras. Po pirmų šventovėje aukotų mišių dėkota prisidėjusiems ją statant ir raginta aukoti „tolesniam šių namų puošimui“, nes interjeras nebuvo baigtas įrengti ir dekoruoti: trūko naujų altorių, sakyklos, krikštyklos, vargonų, baldų.²⁹

Fasado skulptūrinis dekoras ilgai buvo pristatomas fragmentiškai ir neretai klaidingai. Bažnyčios konsekavimo proga 1907 m. rugpjūčio 14 d. surašytame inventoriuje teišvardytos Dievo Motinos su Vaikeliu ant rąsų ir „apaštų Simono bei Judo Tado“ statulos.³⁰ 1909 m. jos paminėtos žinutėje³¹ ir Napoleono Riaubos³² leidinyje, kur rašoma, kad iš smiltainio iškaltos šios bažnyčios Marijos statulos ir (neįvardytų) apaštų figūrų autorius – „jau miręs Varšuvos skulptorius Hipolitas Marczewski“³³. 1948 m. kun. Gasparo Spudo parengtame tekste patikslinta, kad statulos yra iš Sandomiro smiltainio³⁴, nors ir dekanas, rašęs apie Kelcų marmurą, bent dėl medžiagos kilmės buvo teisus: Šventojo Kryžiaus kalnagūbris su smiltainio kasyklomis yra Kelcų-Sandomiro aukštumoje Lenkijoje. Bet G. Spudas klaidingai teigė, kad fasado statulas „dirbo Varšuvos skulptorius Piechockis“³⁵. Ne skulptorius, o panašios pavardės tapytojas Wojciech Piechowski (1849–1911) lankėsi Krekenavos parapijoje, tik vėliau: svečiavosi pas 1904 m. į Rodus sugrįžusį dailininką Romaną Švoinickį

²⁸ Krakų dekanato vizitacijos ataskaita, 1901 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2762, l. 108, 114.

²⁹ *Ibid.*, l. 114; Derski (1902), 573–574.

³⁰ Krekenavos bažnyčios inventorių, 1907 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 380, l. iv. Čia ir toliau aptariant fasado dekorą 1901 m. ataskaitoje klaidingai įrašyta šv. Onos figūra nebeminima.

³¹ Pijokaitis (1909), 439.

³² Napoleonas Riauba (Napoleon Rouba, 1860–1929) – vilnietis žurnalistas, kritikas, rašytojas, žinomiausias dėl šiaame straipsnyje cituojamo kelionių vadovo po Lietuvą ir Baltarusiją.

³³ Rouba [1909], 99.

³⁴ Spudas (1998), 292.

³⁵ *Ibid.*

(Alekną-Švoinicų; apie jį rašoma toliau).³⁶ B. Kviklys pakartojo šią klaidą ir pridėjo kitą: Marijos skulptūrą priskyrė A. Zaborskiui.³⁷

Moksliniuose tyrimuose neseniai sugrįžta prie Hipolito Marczewskio (Hipolit Kasjan Marczewski, 1853–1905) autorystės.³⁸ Asta Giniūnienė, remdamasi Marijos statulos pjeđestale autoriaus palikta signatūra ir kūrinų stilistika, visas fasado figūras ir reljefą priskyrė H. Marczewskiui ir pavadino juos reikšmingais dailininko kūrybos ir XX a. pr. profesionaliosios religinės dailės objektais.³⁹ Marijos skulptūrą ji pristatė kaip vieną ankstyviausių ir meniškiausių mūsų šalyje Švč. Mergelės Krikščionių Pagalbos ikonografijos atvaizdų, o „Gerąjį Ganytoją“ – kaip laikotarpiui būdingo siužeto kūrinį, (adorantų aprangoje) užfiksavusį to meto drabužius. Pastebėjusi, kad apaštalai pavaizduoti ne su šv. Simonui ir šv. Judui Tadaui būdingais atributais, pinigų kapšą pamynusį, tarsi įkvėpimo ar dvasios virsmo apimtą dešinėje (žiūrint į duris) stovintį apaštalą ji pavadino šv. Matu, o kitą, su irklu, hipotetiškai susiejo su šv. Andriejumi.⁴⁰ Tyrėjos teiginius verta išplėtoti, apaštalų identifikavimą persvarstyti, o paskelbtą Marijos skulptūros signatūrą – *H. Marczewski fecit*⁴¹ – papildyti po 2021 m. restauravimo išryškėjusia data: 1900 ~. Ji parodo, kad fasado skulptūras užsakė klebonas P. Žukauskas ir bent viena jų sukurta dar jam gyvam esant.

Švč. Mergelės Marijos Krikščionių pagalbos skulptūra. Sumanymas ja papuošti fasadą tęsė pamaldumo Marijai ir jos vardu tituluo-

³⁶ Nycek (1985), 26–33; Gasiūnas, Širkaitė (2012), 399.

³⁷ Spudas (1998), 292; Kviklys (1984), 200–201.

³⁸ Miškinis (2004), 277.

³⁹ Giniūnienė (2010), 180–181. Autorė nurodė ir kitas H. Marczewskio sąsajas su Lietuva: jis dirbo su pagrindiniu Jasna Guros Kryžiaus kelio stočių ansamblio kūrėju Pijumi Velionskiu (Vėliuoniškiu, 1849–1931) ir sukūrė šio ansamblio skulptūrų; mokė skulptūros Kazimierą Ulianskį, o 1901 m. Vilniaus Šv. Jono Krikštytojo ir šv. apaštalo evangelisto Jono bažnyčioje pastatytą Antonio Edvardo Odyneco paminklą papuošė jo sukurtas šio poeto biustas (ankstesnio kūrinio atlieja – *aut. past.*).

⁴⁰ *Ibid.* Vėliu A. Giniūnienė nurodė, kad Panevėžio (iš tikro – Krakių) dekanas 1901 m. minėjo fasado šv. Simono ir Judo Tado statulas, ir pridūrė, kad bažnyčios altoriuje esama šių šventųjų paveikslų, suklysdama, kad jų kultas Krekenavos parapijoje XIX a. nepuoselėtas: Giniūnienė (2015), 200.

⁴¹ Giniūnienė (2010), 180.

tos bažnyčios puošybos tradicijas. Lauke, virš didžiųjų durų, stovinti medinė Švč. Mergelės skulptūra tikinčiuosius pasitikdavo ir anksčiau. XIX a. I p. dokumentuose ten minima Dievo Motinos figūra galėjo būti sukurta jau XVIII a. vid., kai pastatyta ankstesnioji šventovė.⁴² Ji nebuvo smulkiau apibūdinama, tad tegalima spėlioti, ar atkartoją stebuklingojo paveikslą ikonografiją arba ir vaizdą (Lietuvoje yra šventovių su jose pagerbiamų maloningųjų Marijos paveikslų atvaizdais fasaduose⁴³).

Naujoje Krekenavos bažnyčioje Švč. Mergelės skulptūrą sumanyta iškelti virš stogo, tarp bokštų. Neogotikinėms Lietuvos bažnyčioms tai nebūdinga, bet istorizmo epochoje taip buvo papuoštos kelios kitos stilstikos šventovės: fasado viršuje Marijos statulos buvo įkomponuotos XIX a. 8–9 deš. rekonstruotose Marijampolės ir Garliavos bažnyčiose⁴⁴, o pačioje amžiaus pabaigoje – ir naujoje Meškuičių katalikų šventovėje⁴⁵. Norėta, kad atvaizdai matytųsi iš tolo, o Krekenavoje dar siekta, kad Dievo Motina primintų garsiajame šventovės paveiksle regimą (laikytų Vaikelį ir skeptrą, būtų karūnuota). Tačiau, kurdamas viso ūgio skulptūrinį atvaizdą, dailininkas nekartojo stebuklingojo Krekenavos paveikslą kompozicijos.

H. Marčevskio kūrinyje A. Giniūnienė atpažino garsaus Švč. Mergelės Krikščionių Pagalbos atvaizdo ikonografiją. Šio pavadinimo atvaizdai (kaip ir pamaldumo Marijai Krikščionių Pagalbai formos) žinomi nuo XVI a., bet Krekenavos statulos pirmavaizdis – vėlesnė ikonografi-

⁴² Nesant XVIII a. dokumentų, anksčiausiai medinė Marijos figūra, stovinti virš didžiųjų durų, apdailintoje nišoje, paminėta 1820 ir 1821 m. vizitacijos aktuose (Krekenavos bažnyčios archyvas, lapai nenumeruoti (žiūrėta 2012 m.) ir LVIA, f. 669, ap. 2, b. 225, l. 51), o vėliausiai – to paties pobūdžio 1850 m. akte (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 284, l. 28v). Vėliau skulptūra nebeminima (iš fasado pašalinta?).

⁴³ Tokios freskos išliko Vilniaus dominikonų Šv. Jokūbo ir Pilypo ir Vilniaus bonifratrų Šv. Kryžiaus bažnyčių fasaduose.

⁴⁴ Marijampolės Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios viršuje Marijos statula pastatyta 1882 m., šventovę rekonstravus (Miškinis, Rupeikienė (1996), 142–143, il. 78), o Garliavos Švč. Trejybės bažnyčios viršų 1875–1881 m. papuošė bronzinė karūnuotos Marijos su Kūdikėliu skulptūra; po Pirmojo pasaulinio karo jos teliko dabar virš portalo iškeltas fragmentas, o viršuje stovi vėlesnė Švč. Mergelės statula (Rupeikienė, Stankevičienė (2000), 116, il. 63).

⁴⁵ Slaminskienė (2022), 106–109, 114, il. 58, 62.

4. Marijos Krikščionių Pagalbos paveikslėlis.
 Italija. XX a. pr. Iš: <https://i.pinimg.com/originals/e6/f8/1c/e6f81c0af67537431def896965e5ced8c.png>

nę atmainą suformavęs šio pavadinimo paveikslas – dar vadinamas šv. Jono Bosko⁴⁶ Madona. Paveikslą Tommaso’as Andrea Lorenzone’ė⁴⁷ 1865 m. nutapė šio šventojo pastatytai Turino Švč. Mergelės Krikščionių Pagalbos bažnyčiai ir pagal jo regėjimą. Paveikslas kartotės katalikiškajame pasaulyje paplito po 1903 m. įvykusio jo karūnavimo. Atvaizdą populiarino šv. Jono Bosko veiklą tęšę saleziečiai, bet Lietuvoje ir vien vyriškoji jų šaka veiklą pradėjo tik XX a. 4 deš., o ir XIX a. pab. Lenkijoje, Osvencime, įsikūrę saleziečiai šv. Jono Bosko Madonos kopiją bažnyčiai įsigijo tik 1907 m.⁴⁸ Tačiau Italijoje ši vienuolija jau anksčiau paskleidė Marijos Krikščionių Pagalbos paveikslą Turine paveikslėlius, medaliukus ir dar kitokius kūrinius. Dažnai kopijuotas ne visas (su apaštalais ir evangelistais) paveikslas, bet tik Marijos su Kūdikieliu figūros⁴⁹ (4 pav.). H. Marczewskis 1881–1884 m. tobulinosi Italijoje⁵⁰, kur galėjo pamatyti jei ne originalą Turine, tai

⁴⁶ Šv. Jonas Boskas (1815–1888) nusipelnė jaunimo evangelizacijos ir auklėjamąja veikla, jai atlikti 1859 m. įkūrė saleziečių vyrų (Šv. Pranciškaus Salezo, SDB), o 1873 m. saleziečių moterų (Marijos Krikščionių Pagalbos dukterų, FMA) vienuolijas.

⁴⁷ Tommaso Andrea Lorenzone (1824–1902) – Italijos tapytojas, sukūręs daug kruopščiai atliktų, patetišku religinių paveikslų, taip pat reprezentacinių aukštuomenės portretų.

⁴⁸ Smilingytė-Žeimienė (2009), 116–123; Tommaso Lorenzone, il pittore dell’Ausiliatrice, *I sogno di don Bosco*, prieiga internetu: <https://donbosco.netsons.org/tommaso-lorenzone-pittore-ausiliatrice/>; Obraz Wspomożycielki, *Sanktuarium Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Oświęcimiu*, prieiga internetu: <https://sanktuarium-oswiecim.pl/obraz-wspomozycielki/>.

⁴⁹ Jos matomos ir 1880 m nutapytoje (vėliau maldos paveikslėlių pavidalu platintoje) šv. Jono Bosko, besimeldžiančio prieš jas atkartojančią skulptūrą, kompozicijoje: Smilingytė-Žeimienė (2009), 217–218, il. 96.

⁵⁰ Melbechowska-Luty (1993), 364.

5. Hipolitas Marczewskis.
Skulptūra „Švč. Mergelė Marija
Krikščionių Pagalba“. 1900.
Smiltainis. Krekenavos bazilika.
Rugilės Duliūtės nuotr., 2021

jo kartotes. Tačiau tikslios kopijos jis nekūrė, tik susiejo Marijos Krikščionių Pagalbos paveikslo pagrindinių figūrų ir stebuklingojo Krekenavos paveikslo ypatybes.

Krekenaviškės statulos (5 pav.) silueta, palaidi Švč. Mergelės plaukai, atviro tipo karūna, skeptro padėtis, abiejų asmenų gestai atkartoja šv. Jono Bosko Madonos bruožus. Kaip originale, išskleistos Jėzaus rankutės išreiškia žmonėms, besikreipiantiems į Dievo Motiną, siunčiamą globą, o regalijos simbolizuoja dangišką garbę ir galią. Tačiau H. Marczewskis priekyje kitaip sudėliojo motinos mantiją, pakėlė jos skeptrą laikančią ranką, Kūdikėlį pavaizdavo be karūnos ir nesukryžiuotomis kojelėmis. Jau pastebėta, kad Mariją vainikuoja Jogailaičių karūna.⁵¹ Iš tiesų ji skiriasi tiek nuo bažnyčios stebuklingajame paveiksle nutapytos ir ją dengiančios metalinės, tiek nuo Turino paveiksle pavaizduotos – yra tokia, kokią XIX a. pab. išpopuliarino Jano Matejkos

„Lenkijos karalių ir kunigaikščių sąvadas“⁵². Ši karūna vertintina tuometčiame Lietuvos ir Lenkijos valstybingumo atminties ir katalikų persekiojimo Rusijos imperijoje kontekste, atkreipiant dėmesį ir į statulos pjedestale įrašytą kreipinį. Ankstyvos kilmės Švč. Mergelės Marijos maldą pradedantis kreipinys⁵³ jame įrašytas lenkų kalba – „POD TWOJĄ

⁵¹ Rouba (1909), 99.

⁵² „Poczet królów i książąt Polskich“ („Lenkijos karalių ir kunigaikščių sąvadas“) – 1890–1892 m. Jano Matejkos sukurtas 44 piešinių ciklas, skirtas rengiamai „Lenkijos istorijai“ iliustruoti, bet leistas ir atskirai.

⁵³ Jis rašytas po, tikėta, ypatingą globą Lietuvai arba visoms buvusios Abiejų Tautų Respublikos šalims teikiančių Čenstakavos Dievo Motinos ir kitų maloningųjų Marijos paveikslų kartotėmis.

OBRONĘ UCIEKAMY SIĘ“ (lietuviškai tradiciškai tariamas – „Tavo apgynimo šaukiamės“, jis, tiksliau atkartojant lenkų ir lotynų kalbomis perteiktą mintį, skambėtų: „Tavo ginami rasime prieglobstį“, t. y. vietoj maldavimo ryškintų viltį ir Marijos galią padėti⁵⁴). Pjėdestale įrašytas viltingas, XIX a. II p. Marijos atvaizduose Lietuvoje ir Lenkijoje išpopuliarėjęs įrašas (kartu su Jogailaičių karūna) primena Marijos globotą Abiejų Tautų Respubliką ir skelbia, kad Dievo Motina neapleis ir tebesitęsiančios imperinės priespaudos metais.⁵⁵

Krekenavos bažnyčios statula – pirmas žinomas viešas salezietiškosios ikonografijos Marijos Krikščionių Pagalbos atvaizdas ir pirma (bei vienintelė fasade) šio siužeto skulptūra Lietuvoje. Nuo vėlesnių Krikščionių Pagalbos siužeto kūrinių šalies bažnyčiose ji skiriasi laisvesne interpretacija, laikotarpio patriotines aspiracijas išreiškiančiomis detalėmis ir ikonografijos sąsajomis su vietos stebuklinguoju paveikslu.

Apaštalų statulos. Šventųjų apaštalų Judo Tado ir Simono, poruojamų dėl susisiejusios veiklos ir bažnytiniame kalendoriujė kartu minimų spalio 28 d., pagerbimo tradicija Krekenavoje sena. Jų titulo šventė įdiegta kaip vieni ketvirtinių 1736 m. veiklą pradėjusios Dievo Apvaizdos brolijos atlaidų.⁵⁶ Tad nuo pat XX a. pr. laikytasi nuostatos, kad bažny-

Lietuvoje jo sklaidai, manoma, reikšmingi buvo šiuo kreipiniu papildyti XIX a. III ketv. Aušros Vartų Švč. Mergelės atvaizdai iš J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumo“ (*Jonas Kazimieras Vilčinskis* (2021), 116, 128, 132, 134) ir populiarūs blaiivybei įvesti skirti Aleksandro Vinkaus (Vitkausko) Aušros Vartų Marijos raižiniai su lenkiškais ir lietuviškais („PAR TAWA USZTARIMA ISZTURRESMA“) įrašais, sulaukę sekinių liaudies grafikoje ir tapyboje.

⁵⁴ Viltis ir pasitikėjimas skamba ir kreipinyje lotynų kalba: *Sub tuum praesidium confugimus*. Beje, 2021 m. restauruojant statulą, jo lenkiškasis įrašas atkurtas netiksliai (trečiame žodyje „N“ veidrodžiškai apversta, paskutinė raidė be nosinės, o kreipinio pabaigoje vietoje „SIĘ“ parašyta „CIE“).

⁵⁵ Šv. Jono Bosko Madonos paveikslo originalą supa Turino bažnyčios sienas puošiančios katalikams pergalingų XVI–XIX a. įvykių (Lepanto, Vienos mūšių, popiežiaus Pijaus VII išvadavimo), siėtų su Dievo Motinos pagalba, scenos. Tačiau kažin ar šios scenos buvo svarbios Krekenavos statulos kūrėjui.

⁵⁶ Brolijos šventės įvardija popiežiaus Klemenso XII 1735 11 15 leidimo Krekenavos bažnyčioje įsteigti Dievo Apvaizdos broliją aprobata, 1736 05 25 pasirašyta Žemaičių vyskupijos generalinio administratoriaus Martyno Petro Makžeckio; žr. Krekenavos bažnyčios Dievo Apvaizdos brolijos knyga, 1736–1862 m., LVIA, f. 3003, ap. 12, b. 107, lapai nenumeruoti; prieiga internetu: <https://eais.archyvai.lt/repo-ext/view/267812360>.

6. Camillo Rusconi. Skulptūra „Šv. apaštalas Matas“. 1708–1718. Marmuras. Laterano Šv. Jono bazilika Romoje. Iš: <https://mapio.net/images-p/121416809.jpg>

čios fasadą puošia šių šventųjų, vienu iš parapijos globėjų, atvaizdai. Tačiau statulų ikonografija komplikuoja klausimą.

Bandant išsiaiškinti, ar tai šv. Judo Tado ir Simono, ar, kaip teigė A. Giniūnienė, šv. Mato ir galbūt Andriejaus, ar dar kitų apaštalų pora, ieškota jų meninių sprendimų paveikusių pavyzdžių. Tokių kūrinių vėl aptikta Italijoje. Hipotetiškai manoma, kad įkvėpimo H. Marczewskis sėmėsi iš dvylikos apaštalų statulų, 1708–1718 m. sukurtų garsiojo baroko meistro Gianlorenzo Bernini'o mokinių. Šios marmurinės figūros puošia Laterano Šv. Jono bazilikos Romoje centrinės navos šonuose išrikiuotų edikulų nišas. Vienoje jų stovinti Camillo'o Rusconi'io (1658–1728) iškalta šv. Mato figūra⁵⁷ pasižymi pozos ir drabužio dinamika, lai-

ko didžiulę atverstą knygą ir dešinę koja mina buvusią muitininko veiklą simbolizuojantį maišelį su žyrančiomis monetomis (6 pav.). Panašų kapšą primygtusio krekėnaviško apaštalo gestai kitokie, knygą mažesnė, šventasis žiūri ne į ją, o aukštyn, tačiau atributai tapatūs (7 pav.). Dar kitų detalių (ypač sukrių barzdos garbanų) ir visumos sutapimai leidžia spėti, kad kurta žinant šią C. Rusconi'io darbo statulą. Kitas Laterano šventovės apaštalas – Lorenzo'o Ottoni'io (1658–1736) „Šv. Judas Tadas“ – jaunas, jo stovėsenoje ir drabužyje ryškesnė antikinės dailės įtaka. Šią

⁵⁷ Šios ir kitų toliau pristatomų Laterano bazilikos apaštalų skulptūrų nuotraukos publikuojamos: <https://www.walksinrome.com/blog/statues-of-the-twelve-apostles-san-giovanni-in-laterano-rome>; Laterano bazilikos apaštalų sukūrimas, autoriai pristatyti: Bussagli (1999), 513, 596–597.

figūrą dar išskiria vertikalus akcentas – ranka priturima sunkioji plačiaašmenė, su geležtės apačioje išsikišančiais sparnais ietis – partizanas.⁵⁸ Ietis – įprastas apaštalo Tomo kankinystės įnagis, ir galima būtų galvoti apie atributų supainiojimą⁵⁹, bet kaip tik apaštalo Judo Tado ikonografijai būdinga vaizduojamų nužudymo įrankių įvairovė: kuoka, lazda, karo kirvis, alebarda, kalavijas⁶⁰ ar ilgakotis kryžius. Vienu iš variantų ir laikytina Laterano bazilikos statulos ietis su kryžiška geležte. Krekenavos bažnyčios fasado jaunesnysis apaštalas (8 a–b pav.) amžiumi, tvirta stovėseną, ramesne plastika ir vertikaliuoju atributu panašus į L. Ottoni’io šv. Judo Tado statulą, tad, matyt, ir H. Marczewskis pavaizdavo šį apaštalą. Plačiaašmenę ietį į irklą (žmonių sielų žvejo simbolį), kurio mentės ir vadinamojo partizano geležtės pavidalai panašūs, veikiausiai perkūrė pats skulptorius.⁶¹

7. Hipolitas Marczewskis. Skulptūra „Šv. apaštalas ir evangelistas Matas“. 1900–1901. Smiltainis. Krekenavos bazilika. Rimvydo Derkinčio nuotr., 2021

⁵⁸ Partizanas (it. *partigiana*) – Italijoje XV–XVI a. plačiai naudotas kovinis ginklas, vėliau tapęs tik reprezentaciniu, iki šiol išlikusiu Vatikano šveicarų gvardiečių atributu. 220–260 cm ilgio sunkiosios dviašmenės ieties ašmenys yra apie 60 × 30 cm. Renesanso epochoje šio itin populiarus ginklo pavadinimas buvo taikomas ir romėniškoms ietims ar net apskritai ietims apibūdinti.

⁵⁹ Dailėje painioti ir kiti šių šventųjų atributai, pavyzdžiui, šv. Judo Tado XVIII–XIX a. paveikslai su šv. Tomo ikonografijai būdingu elementu – kampainiu yra išlikę Naujosios Žagarės, Jonišio ir dar keliuose Lietuvos bažnyčiose; žr. Stankevičienė (2012), 264–265.

⁶⁰ Su juo nutapytas Antonio Pšeslanskio (Antony Przesłański, 1879–1965) 1909 m. sukurtame Krekenavos bažnyčios paveiksle (jis dešinės navos altoriaus pirmajame tarpsnyje kaitomas su Švč. Trejybės paveikslu).

⁶¹ Kažin ar irklas arba jo mentė yra naujesni, pakaitiniai, nes, sprendžiant iš fragmentiško, bet palyginti ryškaus statulos vaizdo XX a. pr. Krekenavos bažnyčios nuotraukoje (žr. 1 pav.), jo forma liko pirminė.

8 a–b. Hipolitas Marczewskis. Skulptūra „Šv. apaštalas Judas Tadas“ ir jos fragmentas. 1900–1900. Smiltainis. Krekenavos bazilika. Rimvydo Derkinčio nuotr., 2021

Krekenavos apaštalu statulos nėra paminėtų Laterano bazilikos apaštalu figūrų kopijos, tačiau jų ikonografija ir patetiška, Romos baroko skulptūros meno įtaką demonstruojanti raiška leidžia itališkuosius pavyzdžius laikyti galimais atspirties taškais. Kita vertus, H. Marczewskis sukūrė naujas kompozicijas. Jose retrospektyvumas dera su XIX a. pab. dailės tendencijoms būdingu detalių ir faktūrų dekoratyvumu, atitinkančiu eksterjero skulptūros ir smiltainio medžiagos specifiką (8 b pav.).⁶²

⁶² Skulptorius sukūrė įvairių medžiagų (terakotos, marmuro, bronzos, gipso, smiltainio) portretų ir istorinių, religinių, alegorinių skulptūrų, taip pat monumentalių, skirtų interjerams ir

Visa sudėjus, daroma išvada, kad Krekenavos bažnyčios fasado senasis apaštalas vaizduoja šv. Matą (pinigų kapšas – itin specifinis ir tik jo atvaizduose aptinkamas atributas), o jaunasis – šv. Judą Tada (tik su pakeistu atributu). Netipišką šventųjų porą, vietoj nelabai žinomos biografijos šv. Simono parinkdamas ryškaus gyvenimo kelio apaštalą ir, kas svarbu, evangelistą šv. Matą, veikiausiai užsakė klebonas P. Žukauskas. Po jo mirties atvaizdai palaikyti parapijos globėjų šventųjų Judo Tado ir Simono statulomis: amžiaus kategorijos atitiko tipinę poros charakteristiką, o į kitas detales gal ir nesigilinta. Nuo pat 1901 m. minimi jų pavadinimai, matyt, ir pasklido per Šv. Judo Tado ir šv. Simono atlaidus, kurių metu pašventinta ir bažnyčią (tai ir išaugino šių atlaidų ir jų titulinųjų šventųjų reikšmę).

Gerojo Ganytojo reljefas atstovauja XIX a. pab. kilusiai šio siužeto plitimo Lietuvos bažnyčiose bangai⁶³, įsiliejantiai į Išganytojo įvaizdžio kaitą visoje Katalikų bažnyčioje. Gerojo Ganytojo scenose Kristui suteikiamas piemens, nešančio avelę, ją vaduojančio iš erškėčių, rečiau – ganančio tikinčiuosius simbolizuojančią avių kaimenę, įvaizdis. Šio siužeto scena (9 pav.) Krekenavos bažnyčios eksterjere kitokia. Minutimis nusikelkime į jos sukūrimo laikus. Gerojo Ganytojo globą andainykščiau parapijiečiai galėjo bemaž realiai pajusti, nes reljefe matė Išgany-

eksterjerams. XIX a. 10 deš. sukūrė Nukryžiuotojo grupę ir šventųjų statulų Vloclaveko katedros vidui, graikų mąstytojų figūras ir grupę „Mokslo apoteozė“ dab. Varšuvos universiteto senajai bibliotekai, alegorinę kompoziciją „Vysla“ Irkluotojų draugijos pastatui Varšuvoje ir kt. (Melbechowska-Luty (1993), 364–366). Galima pastebėti, kad stilistiką parinkdavo, atsižvelgdamas į kūrinių paskirtį: universiteto skulptūros neoklasicistinės, bažnytinės – saikingai barokiškos, patriotiško turinio alegorijos – realistiškesnės ir žanriškesnės.

⁶³ Išliko Jono Danausko (?) XIX a. pab. Gerojo Ganytojo paveikslas Rozalimo bažnyčios sakykloje, XX a. pr. Aleksandro Zaborskio dirbtuvėse (?) išdrožta šio siužeto Meškuičių bažnyčios sakyklos skulptūra, Vladislavo Pšybytniovskio (Władysław Przybytnowski) Kaune 1910 m. pagamintas Viduklės bažnyčios vitražas, Kazimiero Ulianskio apie 1913 m. sukurta Debeikių bažnyčios didžiojo altoriaus viršaus skulptūra ir 1920 m. Miežiškių bažnyčios fasadą papuošęs nežinomo autoriaus Gerojo Ganytojo avelių būryje reljefas. Gausiau šio siužeto atvaizdai kurti XX a. 4 deš. ir dar vėliau. Žr. *Panevėžio vyskupija* (1998), 85–87; Smilingytė-Zeimienė (2009), 63–65; Stankevičienė (2022), 162–165; Vasiliūnienė (2003), 38–42.

Primintina, kad Gerojo Ganytojo siužetas paplito ankstyvaisiais krikščionybės amžiais, jis retas, bet aptinkamas ir Baroko epochos dailėje (Lietuvoje – Tverų ir Vilniaus Kalvarijų bažnyčiose bei Šiluvos bazilikoje – išliko šio siužeto XVIII a. skulptūrų, puošiančių sakyklas).

toją, stovintį su „tipiškais besimeldžiančiais lietuviais: vyrais, moterimis ir vaikais“⁶⁴. Reljefe pavaizduoti sodiečiai su tautai ir luomui būdinga apranga. Jų yra trys. Reljefo kairėje, vienapus baso, su paklydėle avimi ant pečių Išganytojo klūpo nuometuota, vyžas avinti jauna moteris, globianti skara apgaubtą basakoję dukrelę, kitapus klūpo trinyčiais apsigerbęs gero-kai įamžėjęs vyras su rožiniu rankoje. Prie jo – mįslingas objektas. Tai lyg vyžotam vyriškiui nederanti prašmatni skrybėlė, nors ji – ne visuotinai, betgi dėvėtas liaudiškojo kostiumo elementas. Be to, jo atsiradimą reljefe veikiausiai nulėmė formos dalykai: kompozicijos, jos pusiausvyros ir gilumos – antrojo plano – iliuzijos sudarymo poreikiai.

Krekenavos kompozicija – ankstyviausias Lietuvoje šventovės fasa-de tikinčiuosius pasitinkantis Gerojo Ganytojo atvaizdas. Išganytojo artumą paprastam žmogui perteikiantis kūrinys dar ir retas carinio laikotarpio bažnytinės dailės su lietuviškojo, juolab valstietiškojo, identiteto ženklais pavyzdys ir vienas tautinio prabudimo raiškos mene ženklų. Papildomas siužeto kanonus peržengti paskatinęs veiksnys galėjo būti XIX a. II p. dėl spaudos plėtros ir pamaldumo poslinkių išaugusi privačiam maldingumui skirta katalikiškoji meninė produkcija, pasižymėjusi didėjančia siužetu, taip pat ir „Gerojo Ganytojo“, perteikimo įvairove.⁶⁵ Įtaką dar galėjo daryti Tautų pavasario idėjų anksčiau paveiktos lenkų (ir kitų Vidurio Europos tautų) dailės pavyzdžiai.

Teigta, kad reljefui „pozavo“ vietos žmonės⁶⁶, bet duomenų, leidžiančių nuspręsti, ar charakteringos išvaizdos vyras ir daili motina su mergyte vaizduoja konkrečius asmenis, ar tik tipiškus lietuvius, trūksta⁶⁷. Nežinoma,

⁶⁴ Krakių dekanato vizitacijos ataskaita, 1901 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2762, l. 108, 114.

⁶⁵ Gerojo Ganytojo atvaizdas nuo XIX a. II p. itin plito maldingų paveikslėlių pavidalu. Ir Lietuvoje sklido tokia įvairiakilmė ir lietuvių leidėjų produkcija su laikotarpiui būdinga širdies jautrumą skatinančia siužeto interpretacija, neretai Gerąjį Ganytoją vaizduojanti Vaiko ar Kūdikelio Jėzaus pavidalu ar susiejanti su kitais Išganytojo įvaizdžiais; *Abrozdeliai...* (2014), 24, 36, 52, 54–73.

⁶⁶ Miškinis (2004), 277.

⁶⁷ Lietuvių tautinio kostiumo vaizdų dailininkas galėjo rasti jų piešinių publikavusioje XIX a. II p. lenkiškoje spaudoje, tokių atvaizdų galėjo gauti iš pažįstamų dailininkų (pavyzdžiui, Pijaus Veliuoniškio), mokinių (Kazio Ulianskio?), pagaliau pats galėjo su jais pavaizduoti pažįstamus lietuvius ir nebūtinai valstiečius (tokios praktikos pavyzdžių galima aptikti Lenkijos ir Lietuvos XIX a. II p.–XX a. pr. dailėje). Bet tai tik spėjimai.

9. Hipolitas Marczewskis. Reljefas „Gerasis Ganytojas“. 1900–1901.
Gipsas. Krekenavos bazilika. Rimvydo Derkinčio nuotr., 2021

kas (užsakovas, dailininkas, jų tarpininkas) nulėmė siužeto parinkimą ir jo interpretavimo pobūdį. Tačiau reljefas tikrai priskirtinas H. Marczewskiui. Šio asmens autorystės naudai byloja bendra jo ir fasado statulų stilistika, at-sikartojančios (klosčių) formos, šv. Judo Tado ir Kristaus veidų panašumas ir faktas, kad šis dailininkas, be taisyklingai modeliuotų monumentalių ir kamerinių skulptūrų, jų grupių, sukūrė (ypač ankstyvuojau laikotarpiu) ir reljefų.⁶⁸ Dar įsidėmėtina, kad svarbiausios Lenkijos upės personifikacijai Irkluotojų draugijos pastato fasado kompozicijoje „Vysla“ (1897) skulpto-rius suteikė lenkės tautiniu pavidalą.⁶⁹

⁶⁸ Melbechowska-Luty (1993), 364.

⁶⁹ [https://pl.wikipedia.org/wiki/Gmach_Warszawskiego_Towarzystwa_Wio%C5%9Blarskiego_w_Warszawie#/media/Plik:Grupa_H._Marczewskiego_na_gmachu_Tow._Wio%C5%9Blarskiego_\(62021\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Gmach_Warszawskiego_Towarzystwa_Wio%C5%9Blarskiego_w_Warszawie#/media/Plik:Grupa_H._Marczewskiego_na_gmachu_Tow._Wio%C5%9Blarskiego_(62021).jpg).

10. Skulptūra „Nukryžiuotasis“. XX a. I ketv. Betonas. Krekenavos bazilika.
Rimvydo Derkinčio nuotr., 2021

Profesionaliai modeliuota apsidės nišos kryžiaus Nukryžiuotojo figūra (10 pav.) hipotetiškai taip pat galėtų būti sukurta H. Marczewskio. Nemažu dydžiu šis apsidės pusės akcentas dera su pastatu ir kitu jo eksterjero dekoru, tačiau nuo pagrindinio fasado skulptūrų skiriasi betono medžiaga, tad gali būti įgytas kaip pigesnis meno gaminy. Nežinoma ir jo atsiradimo data. „Nukryžiuotasis“ XX a. pr. šaltiniuose neminimas; pirma žinia apie jį – tolimas ir neaiškus vaizdas panoraminėje XX a. tarpukario nuotraukoje.⁷⁰

Interjero dekoras

Sukūrimo raida ir dalyviai lietuviškuose šaltiniuose ir literatūroje. Šventovės interjeras įrengtas ir puoštas beveik dešimtmetį. 1901 m. Krakių dekanas tepagyrė „vykusias“ Krekenavos bažnyčios vidaus gipsatūras, o 1907 m. akte be dviejų iš senosios bažnyčios perkeltų šoninių altorių jau paminėtas ir 1904 m. pastatytas „dailininko Zaborskio drožybinio darbo“ didysis gotikinis altorius su stebuklinguoju paveikslu, jį dengiančiu „judinamu dailininko Švoinicio nutapytu paveikslu, vaizduojančiu Lietuvos vaikus laiminantį Išganytoją“, apaštalų Petro ir Pauliaus bei angelų skulptūromis.⁷¹ 1909 m. rašyta apie didįjį altorių su stebuklinguoju Marijos atvaizdu ir jį po mišių uždengiančiu R. Švoinicio sukurtu Jėzaus tarp vaikų paveikslu, gotikinio „charakterio“ sakyklą ir krikštyklą ir teigta, kad bažnyčios vidaus apdaila pagal „žinomo dailininko skulptoriaus iš Varšuvos“ Jano Heuricho „piešinį“ užbaigta 1908 m.⁷² Kitoje 1909 m. publikacijoje pranešta apie tais metais pastatytus šoninius altorius, 1908 m. iš a. a. J. Bytauto paaukotų lėšų įrengtą šventųjų atvaizdais papuoštą sakyklą, taip pat krikštyklą bei altorius, visus padarytus Šiauliuose.⁷³ Vėliau teminėtas altorių meistras A. Zaborskis⁷⁴, kol

⁷⁰ Panorama su Krekenavos bažnyčia, Tado Bajorūno XX a. 3–4 deš. nuotr. Panevėžio kraštotyros muziejus, PKM F 10218, publikuojama: www.limis.lt.

⁷¹ Krakių dekanato vizitacijos ataskaita, 1901 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2762, l. 108, 114; Krekenavos bažnyčios inventorių, 1907 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 380, l. 1v.

⁷² Rouba [1909], 99. Čia veikiausiai paskelbti 1908 m. duomenys.

⁷³ Pijokaitis (1909), 438.

⁷⁴ Kviklys (1984), 100; Spudas (1998) 291; Miškinis (2004), 277.

A. Jankevičienė vėl nurodė, kad bažnyčios interjerą „dekoravo skulptorius iš Varšuvos Jan Heurich“, o altorius pagamino Zaborskio dirbtuvės Šiauliuose⁷⁵.

Sienu dekoru ir didžiojo altoriaus projekto autorius ir jo užsakovai. J. Heuricho indėlis į Krekenavos bažnyčios puošybą didesnis, nei Lietuvoje skelbta. Iš lenkiškųjų publikacijų aiškėja, kad architektas J. Heurichas jaunesnysis (Jan Fryderik Heurich, 1873–1925)⁷⁶ parengė ir šios šventovės lipdinių, ir didžiojo altoriaus projektus⁷⁷. Šis Lenkijos architektas, pedagogas ir visuomenės veikėjas ne vien savo projektuotiems objektams parengė daug įvairių medžiagų sienų dekoru, meninės įrangos ir kitų puošybos elementų projektų, sukūrė skulptūrų.⁷⁸ Jo dėmesį tokiems pastatų akcentams nulėmė keliose kartose su architektūra ir daile susijusios giminės ir šeimos aplinka⁷⁹, 1896 m. Peterburgo dailės akademijoje įgyta dailininko architekto specializacija ir akademines žinias papildžiusios stipendiatu studijos, leidusios susipažinti su Italijos, Prancūzijos, Anglijos ir Vokietijos paminklais, muziejais ir bibliotekomis. Į Varšuvą po jų grįžęs tik 1899 m. gale, J. Heurichas Krekenavos bažnyčios interjero dekorą suprojektavo pačioje savarankiškos veiklos pradžioje: 1905 m. sudarytą savo darbų sąrašą jis pradėjo būtent Krekenavos bažnyčios „vidaus architektūrinio gotikos stiliaus dekoru projektu su detalėmis“, paskui įrašė 1901–1902 m., vėlesnius darbus ir 1904 m. „Krekenavos bažnyčios gotikinio altoriaus projektą ir detalių

⁷⁵ Jankevičienė (2000), 239, 401. Minint Zaborskį, įsivėlusį korektūros klaida: parašyta „Zagorskis“ (*ibid.*, 239).

⁷⁶ Jo tėvas Janas Kacperas Heurichas vyresnysis (1834–1887) – garsus Lenkijos inžinierius, pastatų (ir tipinių kaimo mokyklų) projektuotojas, staliams ir plytų gamintojams skirtų leidinių, technikos ir pramonės naujoves pristatančių publikacijų, medžiagos sumanytam statybos žodynui autorius: Łoza (1931), 122–123, *Polski słownik biograficzny...* (1960–1961), 489–490.

⁷⁷ *Rocznik naukowo-literacko-artystyczny...* (1905), 290–291; Noakowski (1926), 9; Łoza (1931), 124.

⁷⁸ Noakowski (1926), 3–16; Łoza (1931), 123–128; Manteufflowa (1960–1961), 490–491.

⁷⁹ Vienas architekto senelių – Fryderykas Marcinas Heurichas (1804–1870) – buvo garsus profesionalus meninės medžio įrangos ir baldų kūrėjas, dalyvavęs šalies ir užsienio parodose, įkūręs pažangią įmonę, palikęs architektui anūkuai atitekusį gausų projektų ir piešinių rinkinį. Architektas buvo ne tik Jano jaunesniojo tėvas, bet ir motinos Bronislavos brolis Edwardas Augustas Lilpopas (1844–1911). Žr. Majewska-Maszkowska (1960–1961), 488–489.

11. Krekenavos bazilikos paskliautės frizo fragmentas. Svetlanos Poligienės nuotr., 2018

piešinius⁸⁰. J. Heuricho jaunesniojo atminimui skirtame architektūros ir statybos žurnalo numeryje esančioje jo kūrybos apžvalgoje Stanisławas Noakowski Krekenavos šventovės apdailos sukūrimą vadina pirmu 1900 m. datuotu šio architekto darbu, mini ir jos „gotikinio“ altoriaus 1904 m. projektą.⁸¹ Šiame numeryje publikuotas ir veikiausiai nebeišlikęs Krekenavos bažnyčios didžiojo altoriaus brėžinys⁸², paskelbta daug J. Heuricho pastatų projektų (vėlesnieji jų atstovauja modernizmui), jų dekoru brėžinių, nuotraukų. Stanisławas Łoza šio architekto lietuviškuosius objektus pristatė netiksliai: tarp projektų teisingai paminėjo 1904 m. „smailiarkio stiliaus“ Krekenavos bažnyčios didįjį altorių, bet darbų sąrašą pradėjo Lodzės ir Kališo geležinkelio stočių [...] dekoru projektais (1901–1902) ir „bažnyčia Krekenavoje (Kauno ž[emė] (1901)“⁸³, nors turėjo būti įrašytas „bažnyčios Krekenavoje [...] dekoras“.

⁸⁰ *Rocznik naukowo-literacko-artystyczny...* (1905), 290–291.

⁸¹ Noakowski (1926), 3–16 (Krekenavos bažnyčios objektai minimi: *ibid.*, 9).

⁸² *Architektura i Budownictwo* (1925), 30. Ši publikacija – laimingas atsitiktinumas: J. Heuricho asmeninis archyvas ir rinkiniai žuvo per Antrąjį pasaulinį karą; neišliko arba neišaiškinti ir Krekenavos bažnyčios dekoru darbu brėžiniai.

⁸³ Łoza (1931), 124. Minimų geležinkelio stočių dekoras yra tuomet madingiausios secesinės stiliistikos.

12 a–b. Krekenavos bazilikos presbiterijos siena su lipdiniiais ir lipdinių fragmentas.

Rimvydo Derkinčio ir Regimantos Stankevičienės nuotr., 2021

Projektų datos parodo, kad užsakovai keitėsi: sienų lipdinius bus užsakęs klebonas P. Žukauskas, bet įgyvendino parapijos ganytojo parei-
gas ir rūpestį įrengti naująją bažnyčią perėmęs kunigas B. Baronas, vėliau
tam pačiam architektui užsakęs ir altoriaus projektą.

Krekenavos interjero reljefinis sienų dekoras saikingai išdėstytas vi-
soje pagrindinėje bažnyčios erdvėje. Šoninių pastato sienų piliastrių, šoni-
nių navų galinių sienų ir piliorių viršų puošia reljefinėmis žuolų šakomis
su gilėmis dekoruoti frizai. Jie ištiesai arba punktyru apeina bažnyčios ir

13. Krekenavos bazilikos vargonų choro fragmentas su skulptūriniu dekoru. Rimvydo Derkinčio nuotr., 2021

14. Krekenavos bazilikos portalo šiaurinėje navoje viršus. Regimantos Stankevičienės nuotr., 2021

jos padalų paskliautes (11 pav.). Kitos gipso puošmenos išdėliotos presbiterijos šonuose ir prieangius atidalijančiose sienose, jos matomos žiūrint didžiojo altoriaus link ir išeinant iš šventovės. Durų į zakristijas ir šoninių įėjimų portalai sudaryti vien iš reljefinių neogotikinių archivoltų (12, 14 pav.). Jie sukomponuoti iš dviejų smailiųjų arkų: mažesnės didesnėje. Arkas pagražina kryžiai, trilapiai, keturlapiai ar žuvies pūslės pavidalo masverakai ir šonus

nusagstantys vadinamieji krabai – ažuolo lapai. Presbiterijos archivolto apačioje ir apie vidinę arką dėlioti standūs, o apie išorinę – dar besiskleidžiantys lapai. Durų į prieangius archivolto puošia nulinkusios ažuolo lapų gniūžtelės. Presbiterijos emporų parapetai apdailinti reljefinėmis arkadėlėmis su arkose kaitomomis lelijomis ir švendrais (12a pav.). Vargonų choro parapeto arkada dekoruota vien lelijomis; ant šio atitvaro užkelti du akantais „apaugę“ piramidiški akroterijai, o jį kelianti siena papuošta dviejų nuleistų deglų ir ažuolo vainikų abipus jų reljefais (13 pav.).

Su pastato stiliumi, eksterjero angų forma susietos arkos, arkados ir masverkiniai motyvai⁸⁴ yra tipiniai neogotikinių bažnyčių dekoru elementai, o kryžiai – ryškūs, bet įprasti krikščioniškieji ženklai ir simboliai. Du iš puošyboje matomų augalų – Marijos tyrumo ir Nekaltojo Prasidėjimo atributas lelija ir Kristus Kančią primenantis švendras – pavieniui taip pat įprasti bažnytinės dailės motyvai. Kas kita – gausiai, įvairiai ir unikalčiai panaudotas ažuolo motyvas, esmingai papildantis Krekenavos šventovės dekoru prasmį lauką.

Dėl savo savybių ažuolas daugelyje kultūrų įsitvirtino kaip atsparumo, tvirtybės, galybės, šlovės, jėgos, vyriškumo, sveikatos, ilgaamžiškumo ir amžinybės simbolis. Šis medžių medis ir jo elementai aptinkami keltų, germanų, baltų, slavų mitologijoje, antikos papročiuose ir dailėje, Europos tautų folklore ir literatūroje. Daugeliui pagonių ažuolas – vyriausiųjų dievų buveinė. Antikoje ir vėliau Europoje jis dažniausiai sietas su pasaulietine asmenis, giminės ir sociumo reprezentacija: plito heraldikoje, rezidencijų dekore.⁸⁵ Bet bažnyčių puošyboje ir dailėje tai – retas motyvas.

⁸⁴ Trilapį simboliškai galima suvokti kaip Švč. Trejybės, keturlapį – kaip kryžiaus ženklus, bet kažin ar Krekenavos bažnyčios dekore būtų ryškintos šios jų reikšmės.

⁸⁵ Duomenų apie ažuolo sampratą pateikiantys specialieji žinytai ir enciklopedijos dėl gausos neminimi. Tyrėjai ažuolo motyvą yra pastebėję Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės baroko architektūroje (Vilnuvo karališkųjų rūmų ir Krasinskių rūmų Varšuvoje, Sapiegų rūmų Vilniuje, Antakalnyje, dekore ir kitur), tačiau Lietuvoje ažuolas, jo simbolika ir prasmų laukas bene daugiausia tyrinėti mitologijos ir etnokultūros aspektais: Dundulienė (1979); Beresnevičius (1996), 8–15; Laurinkienė (1999), 180–92; *Ažuolas folklore ir kultūroje* (2010); Koženiauskiene (2011), 63–74; kt. Šis straipsnis nėra ažuolo motyvo architektūroje ir dailėje studija, tad autorės apibendrinti teiginiai apie jo taikymą šių rūšių mene literatūra ir pavyzdžiais beveik neremiami, tai paliekama specialiam tyrimui.

Pasitelkti jį kaip itin svarbų puošybinį ir simbolinį Krekenavos šventovės interjero elementą galėjo sumanyti ir užsakovas, ir projektuotojas: XIX–XX a. sąvartoje šio medžio motyvas, jau per šimtmetį gausiau sklidęs mene, gerai žinotas. Klasicizmo ir ankstyvojo romantizmo metu, perkuriant antikines ir vėlesnes tradicijas, ąžuolo lapų ir šakų motyvais imta puošti karines uniformas, jų ženklus, medalius, didvyrių atvaizdus.

Motyvas naudotas statinių, daiktų dekore. Įtakos galėjo turėti ir ąžuolo motyvo populiarumas to laikotarpio Lietuvos ir Lenkijos literatūroje, dažniausiai – romantikų poezijoje.⁸⁶ XIX a. II p. koklinių krosnių, laikrodžių korpusų, baldų ornamentikoje šis motyvas virto gamtos ar miško įvaizdžiu, banalėjo; plito ir tautų liaudies dailėje, amatuose. XIX a.–XX a. pr. pasaulietinių Lietuvos bei Lenkijos pastatų dekore tai aptinkamas, bet jame nedominuojantis ornamentas.⁸⁷

Tačiau svarbiausiu kontekstiniu reiškiniu, pastūmėjusiu šį augalą pasirinkti bažnyčiai puošti, laikytina ąžuolo ir jo simbolikos raiška XIX a. II p. laidojimo kultūroje: iš natūralių ir dirbtinių šakų pinti vainikai, be to, ąžuolo šakelės, vainikai ir ūgliai kartu su amžinai žaliuojančiais augalais, mirties bei nutrūkusio gyvenimo simboliais komponuoti kapių kryžiuose ir kitos formos paminkluose.⁸⁸ Sepulkralikoje ryškiausiai sklaidėsi ąžuolo kaip amžinybės ir prisikėlimo simbolio samprata, niuansuotai perteikta ir aptariamajame Krekenavos bažnyčios sienų dekore. Pasirinkimą stiprinančiu akstinu galėjo būti ir tradicijos žaliuoju metu laiku ąžuolo vainikais puošti bažnyčias, kryžius, iš jų pinti pabaigtuvių

⁸⁶ Keturakienė (2010), 136–157; Gajewska (2011).

⁸⁷ Tiškevičių Astravo dvaro rūmuose Biržuose (XIX a. vid., unikalūs kodas KVR 854) ąžuolo lapais ir gilėmis buvo papuošti vienos iš salių frizas ir medinė buazerija, o Plinkšių dvaro rūmuose (XIX a. IV ketv.; unikalūs kodas KVR 272) vienos iš salių supraportuose taip pat matomos ąžuolo šakos, tačiau abiejuose rūmuose laurų, vynuogienojų, gėlių ir įvairių kitų motyvų kur kas gausiau. Retas, bet aptinkamas šis motyvas ir miestų pastatų XIX a. dekore: Vilniuje jis su kitais motyvais derintas pastatų Gaono g. Nr. 6 ir Žygimantų g. Nr. 9 interjeruose bei namo Gedimino pr. Nr. 29 fasaduose.

⁸⁸ Ši simbolika – kosmopolitinis krikščioniškasis to laikotarpio paveldas, XIX a. plitęs ir Lietuvoje. Ketiniai ąžuolo motyvu dekoruoti kryžiai lieti ir „Minervos“ fabrike Kaune; žr. Pačkauskienė (2014), 280–282.

vainikus.⁸⁹ Jei motyvą pasiūlė architektas, teoriškai jis galėjo remtis koku nors viduramžių ar istorizmo laikotarpio bažnyčios dekoro pavyzdžiu (jo aptikti nepavyko).⁹⁰ Bet, svarstant apie J. Heuricho vaidmenį, svarbu pastebėti, kad ąžuolą kaip prisikėlimo simbolį jis yra panaudojęs ir 1907 m. sukurtame Karolio Temlerio šeimos antkapiniame paminkle.⁹¹

Krekenavos bažnyčios vargonų chorą remiančioje sienoje nuorodą į amžinybę ir šlovę teikiančių ąžuolo vainikų, jais apipintų užgesusių žemiškąjį gyvenimą simbolizuojančių nusvarintų deglių ir parapeto lelijų derinys šios bažnyčios dalies dekore leidžia įžvelgti Švč. Mergelės Ėmimo į dangų šventovės titule glūdinčių prasmų išskleidimą: primenamas ir žemiškojo Marijos gyvenimo nutrūkimas, ir garbė danguje. Čia, šventovės erdvės pradžioje, pradėta Švč. Mergelės tema plačiausiai išskleista kitame bažnyčios ašies gale – presbiterijoje stovinčiame didžiajame altoriuje.

Didžiajam Švč. Mergelės Marijos altoriui parinkta neogotikos stilistika saistyta su pastato architektūra, be to, sukūrimo metu tai buvo dominuojanti Lietuvos bažnyčių įrenginių stilistika. Tačiau Krekenavos bažnyčios didysis altorius (15 pav.) savitas.

Neogotikiniai altoriai, kaip ir pačios Krekenavos bažnyčios šoniniai, visada ryškiai aukštėja centro link. Aptariamasis kitoks – centre užbaigtas stambiu, bet už altoriaus šonuose sudarytus bokštus gerokai žemesniu trikampių skydu. Iškilūs bokštai suteikia kompozicijai stabilumo,

⁸⁹ *Lietuvių etnografijos enciklopedinis žodynas* (2015), 121, 304–305. Siejimas su pabaigtuvių vainiku, lemiančiu ir atsparumo garanto simbolio prasmę, šiame tyrimų etape tėra vien spekuliatyvus.

⁹⁰ Romaninių ir gotikinių šventovių frizus ir kapitelius (be pynių, simbolių gyvūnų ir kt.) dažnai puošia akantai ir vynuogienojai; jų lapai dėl specifinės stilizacijos gana panašūs į ąžuolo lapus, bet tikri to medžio lapų motyvai viduramžiais – retenybė.

⁹¹ Loza (1931), 125; Cmentarz Evangelicko-Augsburski. Grób rodziny Karola Temlera, *Polacy z wyboru. Rodziny pochodzenia niemieckiego w Warszawie w XIX i XX wieku*, prieiga internetu: <https://www.polenausfreierwahl.de/wirtualny-spacer/lokalizacje/cmentarz-ewangelicko-augsburski/galeria>. Varšuvos liuteronų kapinėse stovinčiame Temlerių šeimos paminkle įkomponuoti įrašai, kryžius su erškėčių vainiku, alfos ir omegos ženklais, laurai, tačiau dominuojantys motyvai – ąžuolo šakos, pynės ir lapai.

Heurichai buvo liuteronai. Ar J. Heurichas jaunesnysis, kurdamas katalikams ir projektuodamas Krekenavos bažnyčiai bei koplyčioms Lenkijoje, galėjo būti veikiamas liuteroniškųjų tikėjimo ir meno tradicijų, klausimas atviras ir reikalaujantis papildomų tyrimų.

16. Krekenavos bazilikos didžiojo altoriaus centrinė dalis. Rimvydo Derkinčio nuotr., 2021

tik sumažina jos išlakumą, būdingą įrenginiams su išėsta centrine ašimi. Grakštumo altoriui suteikta kitu būdu: panaudojus pasiaurintą, bet aukštą su predelos juosta cokolinę dalį, gausias smailes ir vertikalias linijas bei lengvą, ažūrišką viršų. Altoriaus dvibokštė, trijų vertikalių padalų, o centrine dvitarsnė kompozicija atkartoja bažnyčios fasado struktūrą.

Veikiausiai to ir buvo siekta, nes iš esmės sutampa ir fasado bei didžiojo altoriaus atvaizdų ikonografija. Abiejų ašyje – Marijos ir Jėzaus, šonuose – apaštalų atvaizdai. Altoriaus šonuose tai šv. Petro ir Pauliaus statulos. Taigi didysis altorius su Švč. Sakramentu tabernakulyje yra ryškus Kristaus Bažnyčios simbolis, o ją Krekenavoje reprezentuojančios bažnyčios fasadas yra tarsi išorėje regima šio altoriaus projekcija.

Didžiajame Marijai dedikuotos šventovės altoriuje esančią parapijos brangenybę – stebuklingąjį Švč. Mergelės paveikslą su Vaikeliu – išryškina ne vien centrinė vieta įrenginyje, bet ir altoriaus sąranga bei atvaizdo santykis su aplinkiniais elementais (16 pav.). Virš paveikslu antrajame tarpsnyje jokio kito atvaizdo nėra. Čia per visą plotį nusitęsia jau pirmojo tarpsnio kampuose „pražydeš“ simbolinis Marijos gėlių sodas: arka-doje išrikiuoti kokardomis padabinti daugiažiedžiai lelijų kerai. Bokštų nišose, žemiau stebuklingojo paveikslu, esančios šv. Petro ir Pauliaus statulos vieta ir dydžiu su paveikslu nekonkuruoja, kaip ir dvidešimt dvi angelų „choro“ figūros. Paveikslu ir lelijų tarpsniuose po keturis stovintys angelai laiko iškėlę deglus – tarsi ragina budėti ir skelbia, kad Kristus yra tikroji šviesa. Mažesnės sparnuotosios būtybės „budi“ dangaus sferą simbolizuojančiose altoriaus viršūnėse ir adoruoja žemiau, paveiksle, regimus dieviškąjį Kūdikelį su Švč. Motina. Tad altoriaus dekoras akomponuoja stebuklingojo paveikslu Marijos ir Jėzaus pašlovinimo temai.

Iš įvairiai apdailintų neogotikinės architektūros elementų, augalinio ir figūrinio dekoro sudarytam įrenginiui būdinga poliritmika ir gausi ornamentika (17 a–c pav.). Ji keliakilmė, pavyzdžiui, paveikslu tarpsnio apačios rozečių tinklo raštai sudaryti perkuriant gotikinių kryžgėlių, masverko keturlapių ir barokinio treliažo motyvus. Struktūrinės altoriaus linijos griežtos, tačiau neogotikos stilistikai būdingą kietumą švelnina suapvalinti elementai, minkštai profiliuotos horizontalios traukos ir floristiniai motyvai. Augalai – ir tikroviškos lelijos, ir karnizų lapai su išbrinkusiais galais, ir net stilizuotosios keturlapės rozetės – atrodo tarsi kupini syvų. Gyvybingos augalijos gausa, dėmesys linijai ir ritmikai bei ypatingas viso įrenginio dekoratyvumas leidžia altorių priskirti retai – secesijos srovės dailėje paveiktai – neogotikos atmainai. Apskritai ankstyvuosiuose J. Heuricho projektuoto dekoro pavyzdžiuose, be įvairių stilių

17 a–c. Kremenavos bazilikos didžiojo altoriaus fragmentai.
Svetlanos Poligienės nuotr., 2018

kartojimo ir interpretavimo, matoma ir tuomet madinga, tad pageidauta secesinės stilistikos ornamentika.⁹²

Bene įspūdingiausias altorius iš arti, kai matomas ornamentikos perteikimo būdų variantiškumas, elementų dermė, drožybos niuansai. Tas neturi stebinti, nes J. Heuricho jaunesniojo darbams, ypač pastatų dekorui, būdinga ne tik puiki kompozicija, bet ir išstobulintas detalių piešinys, atlikimo precizija. Pastaroji priklausė ne tik nuo projekto autoriaus, bet ir nuo jo sumanymą atlikusių drožėjų gebėjimų.

Didžiojo altoriaus ir sienų dekoru realizuotojai. Kaip tuo metu buvo įprasta, J. Heurichas sukūrė tik aptarto altoriaus ir sienų lipdinių projektus. Šio architekto įvairių medžiagų ir technikų įrenginius, kitų puošmenų projektus įgyvendindavo garsios firmos, žinomi meistrai ar vietos amatininkai. Sumanymų autorius itin rūpinosi interjeru

⁹² Netrukus J. Heurichas, esą net nemėgęs akonstruktuvios secesinės architektūros (Noakowski (1926), 13, 15), pasuko lenkiško – vadinamojo Zakopanės – stiliaus ir modernizmo link. Pastatų dekore, be istorinių stilių paveldu paremtų modernizuotų puošmenų, jis ėmė taikyti ir perkurtą lenkišką tautinę ornamentiką: stilizuotų gėlių ir kitus liaudies mene mėgtus motyvus.

meniškumu ir atlikimo tobulumu⁹³, tuo, kad projektų įgyvendintojai tinkamai realizuotų jo sumanymus, tad parengdavo kruopščius natūros dydžio objekto ir jo elementų brėžinius ir piešinius⁹⁴.

Tokius Krekenavos altoriaus brėžinius ir architekto minimus detalių piešinius bus gavęs ir su savo dirbtuvių meistrais architekto projektą Lietuvoje įgyvendinęs A. Zaborskis. Tad netrukus jo „drožybinio darbo“ rezultatu ši altorių pavadinusieji⁹⁵

labai nesuklydo. Ši pusinė tiesa įsitvirtino, nes bažnyčios inventoriuose ir lietuviškoje spaudoje projektuotojas nebuvo minimas, tik rašyta, kad A. Zaborskio dirbtuvėse Šiauliuose 1906–1909 m. padaryti ir dar du altoriai, krikštykla ir sakykla. Šie plačiau straipsnyje neaptariami įrenginiai turi savitų bruožų, bet centriškomis kompozicijomis, elementų pavidalu ir ornamentais skiriasi nuo didžiojo altoriaus ir yra gana būdingi A. Zaborskio dirbtuvių meniniai produktai.⁹⁶

⁹³ Noakowski (1926), 15.

⁹⁴ XX a. pr. suprojektavęs Maziarnia Stżeleckos (Maziarnia Strzelecka, Lenkija) Zamoiskių rūmų salės židinį, J. Heurichas nesutiko vadovauti jo įrengimo darbams, bet pasiūlė natūralaus dydžio piešinius, leisiančius „vietos meistrams“ nesuklysti, o šiai salei skirtus stalių gaminius užsakė Varšuvos statybinių įmonių akcinėje bendrovėje „Fr. Martens ir Ad. Daab“ (Galecka (2015), 213–214). Jo suprojektuotos kitų Zamoiskių rūmų Kozłowkoje (Kozłówka, dabar – Zamoiskių muziejus) koplyčios altoriaus – Versalio koplyčios altoriaus kartotės – elementus realizavo: akmens – vietos skulptorius Teodoras Wycisło’as, metalo – garsi Val d’Osne meninio ketaus liejykla (Aukštutinė Marna, Prancūzija, veikė 1836–1986), o marmuro – manoma, kad Varšuvos firma „Marwicki-Luksemburg“ (Pod skrzydłem Wersalskich aniołów, *Muzeum Zamoyskich w Kozłowce*, prieiga internetu: <http://www.muzeumzamoyskich.pl/1128.pod-skrzydlem-wersalskich-aniolow>).

⁹⁵ Krekenavos bažnyčios inventoriūs, 1907 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 380, l. 1v.

⁹⁶ Šoninių altorių ir sakyklą galima palyginti kad ir su A. Zaborskio dirbtuvėse padarytais Kamajų Šv. Kazimiero bažnyčios (pastatyta ir papuošta 1897–1909 m.) įrenginiais, Josvainių Visų Šventųjų bažnyčioje 1905 m. pastatytais altoriais ar Ramygalos Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios (pastatyta 1902–1907 m.) sakykla ir altoriais.

Beje, 1926 m. publikuotas Krekenavos bažnyčios didžiojo altoriaus projektas laikytinas vienu iš kelių J. Heuricho sukurtų variantų (19 pav.). Taip teigti leidžia faktas, kad brėžinys buvo likęs pas autorių, ir palyginimas su realizuotu altoriumi (18 pav.⁹⁷). Iš esmės kompozicija ta pati, bet yra nesutampančių elementų ir detalių (18, 19, 21 pav.). Pakeisti žemutinės altoriaus juostos, paaukštinto tabernakulio ir paveikslų tarpinio apačios ornamentai, apaštalių figūrų ir jų nišų dydis, paveikslas kiek kilteltas, vietoj kraštuose profiliu stovinčių trimituojančių pavienių angelų išrikiuotas jų ketvertas laiko iškeltus fakelus. Iš arti gerai matoma apatinė įrenginio dalis apdailinta gausiau ir ne vien puošybiniu, bet ir simboliniu dekoru: Marijos Vardu, lelijomis (antepedijaus plokštumoje), vynuogienojais (ant tabernakulio durelių) ir minėtu kryžiškių rožečių tinklu.

Realizuotas projektas ir detalių piešiniai nebeaptinkami, tad nežinoma, kaip tiksliai A. Zaborskis su padėjėjais juos įgyvendino. Sprendžiant iš originalių, kituose dirbtuvėse pagamintuose altoriuose nepasikartojančių elementų, ornamentų (skersai rumbuotų smailių, kryžgėlių tinklo ir kt.) ir reljefo technikos niuansų, manoma, kad įgyvendinta tiksliai. Tiesa, „sausnesniam“ A. Zaborskio dirbtuvių braižui ir atlikimo būdai artimas retabulo cokolio, mensos ir tabernakulio durelių dekoras, bet nesodrus jo piešinys veikiausiai buvo numatytas architekto, kad, žvelgiant iš toliau, apatinių dalių dekoras būtų blankesnis ir labiau išryškėtų stebuklingojo atvaizdo ir viršūnių tarpniai.

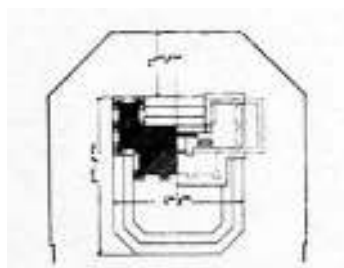
Kitaip nei altoriaus, bažnyčios vidaus sienų skulptūrinio dekoro atlikėjai dar nežinomi, bet veikiausiai jie buvo vietiniai. Tuomet egzis-

⁹⁷ XX a. 3–4 deš. T. Bajorūno Krekenavos bažnyčios didžiojo altorius nuotraukoje iš Panevėžio kraštotyros muziejaus (PKM F 10185, publikuojama: www.limis.lt) matyti pirminis altoriaus vaizdas, be vėlesnio Šv. Dvasios vitražo viršuje, su staciakampiu (šią formą įgijusiu XX a. pr. jį perkeltiant į dabartinį altorių) stebuklingu juo Švč. Mergelės Marijos paveikslu ir jį supančiais drožiniais, kūrusiai paveikslų rėmų iliuziją. 2021 m. restauruotas ir autentišką formą su arkiniu viršumi atgavęs Marijos paveikslas į altorių sugrąžintas kartu su restauruotais jo XVIII a. vid. rėmais, o ertmę paveikslui supę drožiniai nuimti.

← 18. Krekenavos bažnyčios didysis altorius. Tado Bajorūno nuotr., XX a. 3–4 deš., fragmentas.
Panevėžio kraštotyros muziejus, PKM F 10185. © PKM

19. Janas Heurichas. Krekenavos
bažnyčios didžiojo altoriaus projektas.
1904. Iš: *Architektura i Budownictwo* (1926), 30

20. Krekenavos bažnyčios didžiojo
altoriaus projekto fragmentas.
Altoriaus planas

tavo nemaža interjerų dekoravimo gipso lipdiniais ir liejiniais paklausa ir nors reprezentacinių istorizmo epochos pastatų, tad ir bažnyčių statytojai dekoratorius kartais samdydavo iš Prūsijos ar Latvijos, tokių meistrų būta ir Lietuvoje. Krekenavos bažnyčios gipso puošmenas pagal Varšuvos architekto projektą galėjo pagaminti tokios patirties turėjęs vietos dekoratorius, pavyzdžiui, panevėžiškis statybos meistras, gipso ir betono liejikas, savamokslis skulptorius Tadas Rylis (Rylis), kaip tik 1898–1899 m. vadovavęs Meškuičių bažnyčios statybai, skulptūriniu dekoru papuošęs jos eksterjerą, interjerą ir pastatęs puošnų mūrinį jos didįjį altorių.⁹⁸

21. Realizuoto altoriaus antepedijaus fragmentas.

Svetlanos Poligienės nuotr., 2018

⁹⁸ Slaminskienė (2022), 106–108, 114–115, 120–123; Smilingytė-Žeimienė (2022), 135–144. Meškuičių altoriaus skulptūros priskiriamos jam, o eksterjero skulptūrų jis veikiausiai tik liejikas.

Didžiojo altoriaus Išganytojo paveikslas ir jo kūrėjas Romanas Švoinickis

Didžiajame Krekenavos bažnyčios altoriuje ir jo aplinkoje išskleistą idėjų lauką baigia formuoti ir su fasado skulptūrinio dekoru naratyvu jį susieja specialiai didžiajam altoriui sukurtas Jėzaus Kristaus paveikslas. Jį 1905 m. nutapė ir pasirašė „R. Szwoynicki pinx 1905.“ Romanas Švoinickis (Aleksa-Švoinickis, Roman Szwoynicki, Szwojnicksi, 1845–1915), 1904 m. grįžęs gyventi į netoli Krekenavos esančius gimtuosius Rodus, kuriuose nuolat lankėsi ir iki tol.

Tapybos kūrinyje Išganytojas vaizduojamas tarp parapijos moterų ir vaikų (22 pav.). Panašios temos Gerojo Ganytojo reljefas yra fasade, centrinėje pastato ašyje, kurios kitame gale, didžiajame altoriuje, yra aptariamasis paveikslas. Jis sukurtas ir kaip savarankiškas, altoriaus ir bažnyčios ikonografinės programos papildantis kūrinys, ir kaip stebuklingojo paveikslo, atveriamo tik esant reikalui, pagarbą ir apsaugą teikianti uždanga. Paveiksle plėtojama ta pati, kaip ir portale, Kristaus artumo žmoneis idėja, tik tapybos kūrinyje ji perteikta iliustratyvesne, daugiau aliuzijų teikiančia scena. Jėzus, nužengęs į erdvius, vasaros saulės nutviektus Krekenavos apylinkių laukus, sėdi tarp įvairaus amžiaus vaikų ir su mažutėliais atėjusių motinų. Viena, kasdieniškai apsirengusi moteris stovi su vaikeliumi glėbyje, o dar dvi – stovinti giliau ir priekyje klūpinti (gėles Jėzui tiesiančio mažylio mama?) – nutapytos pasipuošusios tautiniais kostiumais. Vaiskus vasariškas peizažas, rami Jėzaus figūra ir aplink ją susibūrę vien vaikai ir moterys suteikia vaizdui šilumos ir lyriškumo, o detalės – kasdieniškumo ir realumo. Kita vertus, skaidri atmosfera ir sodietės su vaiku ant rankų motyvas, tarsi stebuklingojo paveikslo Marijos su Vaikeliu figūrų aidas, susaisto Išganytojo ir Jo Motinos paveikslus, aukština žemiškąsias motinas. Tarsi žanriškai scenai suteikta aukštesnė prasmė.

Per įvairaus amžiaus vaikų, Jėzaus tarp jų ir idiliško Krekenavos apylinkių peizažo vaizdinius alegoriškai perteikta ir krašto / Lietuvos / Tėvynės šviesios ateities vizija. Dėsninga, kad parapijos vaikai Pirmąją komunią priimdavo matydami altoriuje kaip tik šį paveikslą.⁹⁹ Kūrinys vadintas

⁹⁹ Šis paveikslas matomas: Vaikai Krekenavos bažnyčioje Pirmosios komunijos dieną, Tado Bajorūno nuotr., apie 1934 m. Panevėžio kraštotyros muziejus, PKM F 6588 (publikuojama: www.limis.lt).

22. Romanas Švoinicis. Paveikslas „Kristus laimina ir moko Lietuvos vaikus (Kristus tarp krekenaviečių)“. 1905. Drobė, aliejus. Krekenavos bazilika. Rugilės Duliūtės nuotr., 2022

23. Romanas Švoinicis. Peizažas. Saulėlydis. 1903. Drobė, aliejus.
 Varšuvos nacionalinis muziejus, MP 3711 MNW. © Wilczyński Krzysztof /
 Muzeum Narodowe w Warszawie

įvairiai: aptinkami „Jėzaus tarp mažų vaikelių“ (vaikų), „Kristaus, mokančio Lietuvos vaikelius“ (vaikus) pavadinimai.¹⁰⁰ Mokymo idėją labiausiai paskleidė XX a. 3 deš. atspausdinti šio paveikslo reprodukcija papuošti krikščioniškojo mokslo brolių Žemaičių vyskupijoje nario bilietai, liudijantys ir apie šio kūrinio vertinimą bei platų žinios apie jį paviešinimą.¹⁰¹ Bet bene anksčiausiam atvaizdą mininčiame 1907 m. bažnyčios inventoriuje jis įrašytas „Lietuvos vaikus laiminančio Išganytojo paveikslo“ pavadinimu¹⁰², koreliuojančiu su globos ir ateities vilčių idėjomis, apimančiu ir tautinį akcentą. Pastarasis inventorius surašytas klebonaujant Boleslovui Baronui, laikytinam didžiojo altoriaus (ir vėlesnių naujųjų įrenginių) bei aptariamojo paveikslo užsakovu. Beje, paveiksle matomas Išganytojo gestas panašus į pasitelkiamą pamokant, tad kūriniumi tiktų pavadinimas „Kristus laimina ir moko Lietuvos vaikus“. Prie jo vertėtų pridėti ir antrą, patikslinantį pavadinimą „Kristus tarp krekenaviečių“.

Dailininkas šį paveikslą kūrė itin atsidėjęs. Pavaizduota scena vyksta Krekenavos krašto, galbūt tapytojo tėvoninių Rodų apylinkėse. Apie tai

¹⁰⁰ Pijokaitis (1909), 439; Rouba (1909), 99; Spudas (1999), 291; Smilingytė-Žeimienė (2009), 63; Gasiūnas, Širkaitė (201), 399.

¹⁰¹ Krikščioniškojo mokslo brolijos nario bilietas, 1920–1926 m. litografija, Žemaičių vyskupijos muziejus, ŽVM MP 2/213, publikuota: www.limis.lt; Smilingytė-Žeimienė (2009), 63.

¹⁰² Krekenavos bažnyčios inventorius, 1907 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 380, l. 1.

24. Romanas Švoinickis. Onutė Balčiūnaitė. XX a. pr. Popierius, akvarelė. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, LNDM T 2125. © LNDM

25. Romanas Švoinickis su sūnumi Kazimieru. XX a. pr. nuotr.

Panevėžio kraštotyros muziejus, PKM F 5614. © PKM

liudija jau 1903 m. R. Švoinickio nutapytas tų pačių laukų, tik visai kitokios nuotaikos saulėlydžio peizažas (23 pav.).¹⁰³ Skelbta, kad parapijiečiai

¹⁰³ Šis kūrinys („Peizažas. Saulėlydis“, drobė, aliejus, 38,3 × 83,5) publikuojamas: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Roman_Szwojnicki_-_Landscape_-_Sunset_-_MP_3711_MNW_-_National_Museum_in_Warsaw.jpg.

paveiksle atpažino savo krašto vaikus ir moteris. Žinoma, kad modeliu vienai paveikslo figūrų (kažkuriai jaunai mamai?) tapytojas pasirinko garsaus knygnešio, sukilėlio, buvusio tremtinio ir veikiausiai gero R. Švoinicio pažįstamo Povilo Vidugirio iš Ustronės gražuolę dukrą Oną.¹⁰⁴ Su skarute ryšinia paveikslo mergaite galima tapatinti išlikusioje tapytojo akvarelėje matomą Onutę Balčiūnaitę (24 pav.).¹⁰⁵ Be to, labai tikėtina, kad šiame kūrinyje dailininkas įamžino ir savo vaikus, pavaizdavęs juos arčiausiai Kristaus. Panaitė rožine suknele galbūt yra tapytojo pirmagimė (tapymo metu šešiametė) Sofija Danutė, o Išganytojo apkabintas berniukas – vyriausias sūnus Kazimieras.¹⁰⁶ Nors paveiksle jie atrodo augesni, nei tuomet buvo, berniukas išties panašus į matomą R. Švoinicio su sūnumi nuotraukoje (25 pav.).¹⁰⁷ Šiai prielaidai patvirtinti ir kitiems paveikslo kūrimo klausimams išaiškinti dar reikalingi tolesni dailininko palikimo tyrinėjimai.

Aptartas paveikslas ir R. Švoinicio nutapyti Krekenavos bažnyčioje saugomi jos statyba ir dekoravimu pasirūpinusių klebonų – Pranciškaus Žukausko ir Boleslovo Barono – portretai parodo tapytojo dėmesį gimtosios parapijos šventovei, kuriai skyrė reikšmingiausius savo vėlyvojo (dėl ūkio problemų nebegausaus) kūrybos periodo darbus. Turint tai omenyje ir atsižvelgiant į žinomą R. Švoinicio veiklumą, gebėjimą bendrauti, platų pažinčių ratą ir draugystę ar bent gerą pasižinimą su daugeliu to meto Lietuvos ir Lenkijos dailininkų ir literatų, jo namus Varšuvoje lankiusius asmenis¹⁰⁸, galima nuspėti, kad Krekenavos klebonams ir kitiems svarbiems bažnyčios statyba besirūpinantiems asmenims kaip tik jis pasiūlė varšuviškius šventovės dekoro kūrėjus H. Marczewskį ir J. Heurichą. Kontekstiškai prisimintina ir tapytojo biografija, jo dar jaunučio dalyvavimas 1863 m. sukilime, baigęsis kalėjimu ir tremtimi, vėlesnis domėjimasis

¹⁰⁴ Vaičiūnienė (2008), 1.

¹⁰⁵ Akvarelės apačioje, kairėje, yra autoriaus parašas – „R. Szwoynicki“, o viršuje, dešinėje, – įrašas – „Anutia Balczunas. / gub. Kowienska“. Kūrinys (28,6 × 16,9) publikuojamas: www.limis.lt.

¹⁰⁶ Dailininkas vedė 1898 m., eidamas penkiasdešimt trečiuosius metus, ir su žmona Franciczka Zlotarewicz susilaukė dukrų Sofijos Danutės (giminaičio rašytojo Henryko Sienkiewicziaus krikštaduktės) ir Irenos bei sūnų Kazimiero ir Jurgio.

¹⁰⁷ Panevėžio kraštotyros muziejuje saugoma nuotrauka publikuojama: www.limis.lt.

¹⁰⁸ Apie dailininko gyvenimą, kontaktus, veiklą žr. Brensztejn (1915), 1; Gasiūnas, Širkaitė (2012), 398–400; Słojkowska (2012), 105–112; kt.

istorija, Lietuvos bajorijos paveldu. Aptartas paveikslas ir duomenys apie lietuvių dailininkų (Petro Rimšos, Kazio Ulianskio), besimokiusių Varšuvoje, globą ne tik liudija R. Švoinickio meilę gimtinei, dėmesį kraštiečiams, bet ir ženklina jo santykių su lietuviybės judėjimu tyrimų poreikį.

Išvados

Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bazilika yra viena iš nedaugelio skulptūromis ir reljefu eksterjere papuoštų XIX a. pab.–XX a. pr. Lietuvos istoristinių bažnyčių, bene vienintelė tokia iš tų, kurioms būdinga neogotikos bruožų persvara. Dėl didelių išlaidų nelengvai (ir ilgai kovojus dėl leidimo) pastatytos šventovės išorės papuošimas skulptūromis rodo statytojų užmojus taip tarsi įamžinti pergalę kovoje už savo bažnyčią, tikėjimą ir, kartu su tuo, – už savąjį orumą.

Bažnyčios vidaus dekoras pasižymi ryškiais neogotikos stiliaus bruožais. Jis išsiskiria: 1) šio stiliaus bažnyčiose Lietuvoje tuomet retai gausiau taikytais sienų lipdiniais; 2) lipdiniuose dominuojančia su bažnyčios titulu susieta dvipole (nuleistų fakelų ir ažuolo motyvų) mirties – Marijos garbės danguje ir Kristaus atpirktojo amžinojo gyvenimo simbolika, perimta iš sepulkralinio meno, bet galimai sietina ir su ažuolo vaizdiniu romantizmo literatūroje bei tautų papročiuose; 3) unikalios kompozicijos, savo sandara ir ikonografija su dvibokščio pagrindinio fasado struktūra ir atvaizdais susaistytu didžiuoju altoriumi ar tiksliau altoriumi, kurio projekcija jau tarsi pasitinka šventovės fasade; 4) šiam altoriui būdinga šio stiliaus įrenginiams neįprastai gausia gėline – Švč. Mergelės simbolio lelijų – ornamentika ir secesijos stiliaus paveikta drožinių raiška.

1900–1901 m. datuojamų fasado skulptūros kūrinių ir vidaus lipdinių užsakovu laikytinas klebonas Pranciškus Žukauskas, o 1904–1905 m. suprojektuoto ir pastatyto didžiojo altoriaus ir jo Kristaus paveikslas – klebonas Boleslovas Baronas. Tyrimas paliko neatsakytų klausimų apie aptarto dekoru užsakymo, sukūrimo ir atlikimo, kuriame dalyvavo ir vietos (A. Zaborskio) dirbtuvės bei meistrai, aplinkybes. Tačiau daug ką galima apibendrinti. Krekenavos šventovės eksterjero ir interjero dekoru autoriai buvo ne patys garsiausi, tačiau gerai žinomi profesionalūs Lenkijos ir Lietuvos menininkai (Hipolitas Marczewskis, Janas Heurichas jaunesnysis,

Romanas Švoinicis), kūrę ne vien bažnyčioms, bet ir joms. Krekenavos dekoras dar nėra tinkamai įsietas į jų kūrybos visumą.

Visus tris Lietuvoje, Lenkijoje ar Rusijoje mokslus ėjusius, tačiau ir su Vakarų Europos daile gerai susipažinusių pagrindinius dekoru kūrėjus inspiravo ne tik tuo metu dominavusios stilistinės srovės, bet ir epochai būdingos permainos Bažnyčioje (Marijos ir Kristaus globos bei artumo idėjų sklaida) ir visuomenėje (nacionalinio tapatumo, patriotinių idėjų sklaida). Ryškiausiai jos atspindėtos H. Marczewskio sukurtame eksterjero portalo Gerojo Ganytojo reljefe ir didžiajam altoriui R. Švoinicio nutapytame Kristaus, laiminančio ir mokačio Lietuvos vaikus (Kristaus tarp krekenaviečių), paveiksle, tarnavusiame kaip stebuklingojo Krekenavos Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu paveikslo uždanga.

Aptarto šventovės dekoro ikonografija sudaro visos bažnyčios ikonografinės programos, apimančios ir neaptartus altorius bei kūrinius, šerdį. Ji įsieja pagrindinėje Krekenavos bazilikos istorinėje relikvijoje – Marijos su Vaikeliu paveiksle – glūdinčius vaizdinius ir praplečia jų prasmių lauką. Manifestuojamos Švč. Mergelės Marijos, Jėzaus Kristaus ir Bažnyčios temos, apimančios meilės ir globos kiekvienam tikinčiajam, pastarojo svarbos, įskaitant ir jo lietuviškosios tapatybės potemes.

Šaltiniai

Krekenavos bažnyčios Dievo Apvaizdos brolijos knyga, 1736–1862 m., LVIA, f. 3003, ap. 12, b. 107, lapai nenumeruoti; prieiga internetu: <https://eais.archyvai.lt/repo-ext/view/267812360>.

Krekenavos bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m., Krekenavos bažnyčios archyvas, lapai nenumeruoti.

Krekenavos bažnyčios vizitacijos aktas, 1821 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 225, l. 45–54.

Krekenavos bažnyčios vizitacijos aktas, 1850 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 284, l. 28–29v.

Krekenavos bažnyčios aukotojų sąrašas, pajamų ir išlaidų apskaita, 1851–1921 m., LVIA, f. 3003, ap. 12, b. 111, prieiga internetu: <https://eais.archyvai.lt/repo-ext/view/267812552>.

Krekenavos klebono P. Žukausko raportas, 1888 10 10, ir Telšių dvasinės konsistorijos raportas, 1888 11 24, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2326, l. 1–3.

Krekenavos bažnyčios inventorių, surašytas vyskupo sufragano vizitacijos proga, 1907 m. LVIA, f. 669, ap. 2, b. 380, l. 1–5.

Krakių dekanato vizitacijos ataskaita, 1894 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2486, l. 81–83.
Krakių dekanato vizitacijos ataskaita, 1901 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2762, l. 107–114.
Skirsnemunės bažnyčios pajamų ir išlaidų knyga, aukotojų sąrašai, 1896–1904 m.,
LVIA, f. 3002, ap. 24, b. 45, l. 29, prieiga internetu: <https://eais.archyvai.lt/repo-ext/view/267777848>.

Publikuoti šaltiniai

- Abrozėliai. Religiniai paveikslėliai su Vaikelio Jėzaus atvaizdu iš Mozės Mitkevičiaus rinkinio*, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Vilnius: Bažnytinio paveldo muziejus, 2014.
- Architektura i Budownictwo*, 1926, zes. 12.
- Bažnyčių vaizdai XX amžiaus pradžioje. Stiklo negatyvų rinkinys*, parengė Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016.
- Bočiulytė Asta, Juknevičius Petras, Panevėžio rajono bažnyčios, Panevėžys: Panevėžio rajono centrinė biblioteka, Panevėžio rajono kultūros paminklų apsaugos taryba, 1995, prieiga internetu: www.paneveziomuziejus.lt/files/krasto-istorija/Bociul-Juknev-Panrajo-baznycios.pdf.
- Brensztejn Michał, S. p. Roman Szwoynicki, *Kurjer Litewski*, 08/21 01 1915, Nr. 6, p. 1.
- Derski Szymon, Z Krakinowa, *Przegląd katolicki*, R. 40, 1902, Nr. 36, p. 573–574.
- Gajewska Stanisława, *Obraz dębu i lipy w literaturze polskiej i litewskiej XIX–p. XX wieku*. Studium porównawcze, praca magisterska pod kierunkiem doc. Dr. Krystyny Syrnickiej, Wilno: Wileński Uniwersytet Pedagogiczny, Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Polskiej i Dydaktiki, 2011, prieiga internetu: <http://gs.elab.lt>.
- Jonas Kazimieras Vilčinskis. Vilniaus albumas / Jan Kazamierz Wilczyński. The Vilnius Album*, sud. ir tekstų aut. Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2021.
- Pijokaitis, Krakinava, *Šaltinis*, 1909, Nr. 28, p. 439.
- Rouba Napoleon, *Przewodnik po Litwie i Białejrusi*, wyd. III-cie, Wilno: Wyd. Kurjera Lit. Nakl. Edminda Nowickiego, [1909], p. 99.
- Łoza Stanisław, *Słownik architektów i budowniczych polaków oraz cudzoziemców w Polsce pracujących*, wyd. drugie, Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, Instytutu Popierania Nauki, 1931.
- Rocznik naukowo-literacko-artystyczny (encyklopedyczny) na Rok 1905*, Warszawa: Wydawnictwo „Gazety handlowej”, 1905, p. 290 (290–291).
- Spudas Gasparas, Krekenava, *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, parengė Vytautas Jogėla, Regina Laukaitytė, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 1998, p. 289–293.

- Vaičiūnienė Vanda, Paminklai Lietuvos knygnešiams ir daraktoriams, prieiga internetu: http://www.spaudos.lt/knygnesiu_paminklai/knygnesiai/povilas_vidugiris.
- Witort Jan [Jan Syrokomla], Sprawa krekenowska, *Przegląd powszechny*, 1896, zesz. 9, Nr. 51, 347–357.
- Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas. Parodų knyga*, sud. Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.

Literatūra

- Ažuolas folklore ir kultūroje*, sud. Stasys Skrodenis, Šilalė: Šilalės rajono savivaldybė, 2010.
- Beresnevičius Gintaras, Ažuolas baltų kultuose, *Liaudies kūryba*, t. 4, 1996, p. 8–15.
- Bussagli Marco, The Eighteenth Century, *Rome; Art & Architecture*, ed. Marco Bussagli, Cologne: Könemann, 1996, p. 574–627.
- Butvilaitė Rasa, Gruzdžių Švč. Trejybės bažnyčios ir šventoriaus statinių ansamblis, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 1: *Agailiai – Juozapava*, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, p. 219–243.
- Dundulienė Pranė, *Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose*, Vilnius: mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 1979.
- Galecka Marzena, Pałac myśliwski Zamoyskich w Maziarni Strzeleckiej w gminie Białopole, powiatu Chełmickiego, *Wiadomości konserwatorskie województwa lubelskiego*, t. 17, Lublin: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie, 2015, p. 212–219.
- Gasiūnas Vladas, Širkaitė Jolanta, Švoinickis Romanas, *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. II: *1795–1918*, sud. Jolanta Širkaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 398–400.
- Giniūnienė Asta, Ipolitas Marčevskis (Hipolit Marczewski, 1853–1905): 16. Skulptūra „Švč. Mergelė Marija, Krikščionių pagalba“; 17. Reljefas „Gerasis Ganytojas“; 18. Skulptūra „Šv. Apaštalas Andriejus?“, 19. Skulptūra „Šv. apaštalas Matas“ [Nauji duomenys apie kultūros paveldo objektus], *Kultūros paminklai*, t. 15, Vilnius: Savastis, 2010, p. 180–181.
- Giniūnienė Asta, Ipolitas Marčevskis (1853–1905): 11.1, 11.2. Eksterjero skulptūros „Šv. Apaštalas Andriejus“ (?), „Šv. apaštalas Matas“, „Švč. Mergelė Marija, Krikščionių pagalba“ ir reljefas „Gerasis Ganytojas“ [Nauji duomenys apie kultūros paveldo objektus], *Kultūros paminklai*, t. 19, Vilnius: Savastis, 2015, p. 200.
- Giniūnienė Asta, Romanas Švoinickis (1845–1915): 9. Kunigo Pranciškaus Žukausko portretas; 10. Kunigo Boleslovo Barono portretas [Nauji duomenys apie kultūros paveldo objektus], *Kultūros paminklai*, t. 19, Vilnius: Savastis, 2015, p. 198–199.

- Giniūnienė Asta, Vaclovas Michnevičius (1862–1947): 17.1.2. Žemių bažnyčios didžiojo altoriaus projektai; 18.1–5. Penki altoriai [Nauji duomenys apie kultūros paveldo objektus], *Kultūros paminklai*, t. 18, Vilnius: Savastis, 2014, p. 150–152.
- Heurich Jan Kacper, *Polski słownik biograficzny*, t. IX, Wrocław i in.: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960–1961, p. 489–490.
- Jankevičienė Algė, Sakralinė architektūra; Mūrinės bažnyčios: Bažnyčių kūrėjai [II. Istorizmo laikotarpio architektūra], *Lietuvos architektūros istorija*, t. III: *Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.*, Vilnius: Savastis, 2000, p. 231–269.
- Keturakienė Eglė, Medžio simbolika XIX a. lietuvių literatūroje, arba nuo baltiškios kosmologinės vizijos iki istorinio žvilgsnio į realybę, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2011, t. 13, p. 136–157.
- Koženiauskienė Regina, Metaforinė ažuolo kulto raiška lietuvių etnokultūroje (pagal žemaičių legendą „Baublys“), *Lituanistika*, 2012, t. 58, p. 63–74.
- Kviklys Bronius, *Lietuvos bažnyčios*, t. IV: *Panevėžio vyskupija*, Chicago: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1984.
- Laurinkienė Nijolė, Ažuolas – Perkūno medis, *Senovės baltų kultūra*, t. 5: *Augalų ir gyvūnų simboliai*, sud. Elvyra Usačiovaitė, Vilnius: Gervelė, 1999, p. 180–192.
- Majewska-Maszkowska Bożena, Heurich Fryderyk Marcin, *Polski słownik biograficzny*, t. IX, Wrocław i in.: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960–1961, p. 488–489.
- Manteuffilowa Maria, Heurich Jan, *Polski słownik biograficzny*, t. IX, Wrocław i in.: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1960–1961, p. 490–491.
- Melbechowska-Luty Aleksandra, Marczewski Hipolit Kasjan, *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających, zmarłych przed 1966 r.*, t. V: *Le-M*, Warszawa: Wydawnictwo KRAĞ, 1993, p. 364–367.
- Misius Kazimieras, Šinkūnas Romualdas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius: Pradai, 1993.
- Miškinis Algimantas, Rupeikienė Marija, Marijampolė: Šv. Arkangelo Mykolo mažoji bazilika, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 1: *Marijampolės dekanatas*, sud. Gražina Marija Martinaitienė, Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 2000, p. 140–145.
- Miškinis Algimantas, *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*, I knyga [*Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės*, t. III], Vilnius: Savastis, 2004.
- Noakowski Stanisław, Jan Heurich, jako architekt-artysta, *Architektura i Budownictwo*, 1926, zes. 12, p. 3–16.
- Nycek Jan Bolesław, Życie i dzieło Wojciecha Piechowskiego: „I posypała się ziemia w grób atwarty“, *Notatki Płotkie*, 30/1: 1985, p. 26–33.

- Pačkauskienė Jurgita Kristina, Ketaus kryžiai Lietuvos kapinėse: stilius, ornamentai, simboliai, *Ornamentas: XVI–XX a. I p. paveldo tyrimai*, sud. Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 260–285.
- Rupeikienė Marija, Stankevičienė Regimanta, Garliava: Švč. Trejybės bažnyčia, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 4: *Aleksoto dekanatas*, sud. Gražina Marija Martinaitienė, Vilnius: Kultūros ir meno institutas, 2000, p. 114–118.
- Slaminskienė Silvija, Meškuičių Šv. vyskupo Stanislovo bažnyčios architektūra, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 3: *Kužiai – Pavėkiai*, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, p. 100–135.
- Słojkowska Katarzyna, *Mistrza Romana wznosząc zdrowie...* Materiały Romana Szwoynickiego w zbiorach PAN Archiwum w Warszawie, *Lietuvos mokslų akademijos biblioteka*, 2011/2012, Vilnius: Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2015, p. 105–112.
- Smilingytė-Žeimienė Skirmantė, *Lietuvos bažnyčių dailė: XX a. I pusė*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009.
- Smilingytė-Žeimienė Skirmantė, Meškuičiai: Didysis altorius, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 3: *Kužiai–Pavėkiai*, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, p. 135–144.
- Stankevičienė Regimanta, Stebuklingojo Krekenavos Švč. Mergelės Marijos paveikslo kilmė, ikonografiniai šaltiniai ir kontekstai, *Menotyra*, 2018, t. 25, Nr. 1, sud. Gabija Surdokaitė, p. 35–55.
- Stankevičienė Regimanta, Iškalbingai apie tamsųjį priešaušrį bylojanti... Jono Vitaro „Krekenavos byla“, *Menotyra*, 2019, t. 26, Nr. 1, sud. Gabija Surdokaitė, p. 129–142.
- Stankevičienė Regimanta, Meškuičiai: Sakykla, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 3: *Kužiai–Pavėkiai*, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, p. 162–165.
- Stankevičienė Regimanta, Žagarė: Paveikslai „Kristus įteikia raktus šv. Petriui“, „Šv. Šeima“, „Šv. Laurynas“ ir „Šv. Judas Tadas“ su aptaisais ir karūnomis, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 3: *Skaistgirys–Žukančiai*, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 255–271.
- Vasiliūnienė Dalia, Vitražai, *Viduklės Šv. Kryžiaus bažnyčia: architektūra ir dailės vertybės*, sud. Gražina Marija Martinaitienė, Regimanta Stankevičienė, Vilnius: Savastis, 2003, p. 38–42.

Regimanta Stankevičienė

Reflections of the Changes Typical of the Era in the Early 20th-Century Décor of Krekenava Church of the Blessed Virgin Mary

Summary

The paper analyses the exterior and interior décor of Krekenava Basilica of the Blessed Virgin Mary built in 1896–1900 in the Historicist style. The décor was created in 1900–1905 by professional artists familiar with the artistic heritage of the Western Europe. The paper updates data on and analyses the following artists and artworks: façade sculptures created by a Polish sculptor Hipolit Kasjan Marczewski as well as the relief of the Good Shepherd attributed to this author; interior wall moulding designed by Jan Heurich, an architect from Warsaw (and manufactured by local masters?), and the high altar in Gothic Revival style designed by Heurich and made of oak in the workshop of Aleksander Zaborski in Šiauliai, Lithuania; and the high altar painting “Christ Blesses and teaches the Children of Krekenava” by Roman Szwoynicki. The author of the paper examines the themes, motifs, and symbolic meanings of the artworks, moulding, the altar, and its new painting, as well as their connections with the devotion to the Blessed Virgin Mary traditionally upheld in Krekenava parish and with a miraculous painting of Madonna and Child worshipped in this church. The paper searches for prototypes, contextual artworks and phenomena that have influenced the clients and the creators of the décor. It ascertains that the said décor is characteristic of its time but is an exceptional rather than a typical example. In terms of shapes, it has a considerable dose of Retrospectivism typical of the ecclesiastical art of the time but its iconography features clearly visible threads of thoughts and stories associated with the ideas of patriotism and national identity that signify changes happening in the era.

Keywords: Krekenava Basilica of the Blessed Virgin Mary, exterior decor, interior decor, Hipolit Kasjan Marczewski, Jan Heurich junior, Roman Szwoynicki, Aleksander Zaborski